

Bäckaskog s. 5

Museum de Vries s. 14

Amiralitetshuset s. 26

Innehåll

Ledare:

Vårproposition och
sommarsemester _____ 2

Förändrade hyror? _____ 3

Bäckaskog

– munkar, krigare och kungar _ 5

Gudarna i stallet _____ 14

Dragonerna på Gärdet _____ 18

Karl Johans kyrka

på Skeppsholmen _____ 20

Palatium Admiraltatis _____ 26

Gutehövdingens gård

– länsresidenset i Visby _____ 32

Fem och fyrtiofem _____ 37

Notiser _____ 38

Några gamla brev _____ 40

Utges av Statens fastighetsverk
med fyra nummer om året

Postadress: Box 2263, 103 16 Stockholm

Gatuadress: Järntorget 84

Telefon: 08-696 70 00, **Telefax:** 08-696 70 01

E-post: kulturvarlden@sfv.se

ISSN 1104-845X

Ansvarig utgivare och redaktör:

Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas
innehåll. Endast artiklar signerade SFV
samt s. 2 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer:

Catrine Arvidsson, Hans Landberg,

Staffan Nilsson, Eva Rosander,

Thomas Roth, Christer Wadelius

Foto/Illustrationer:

Armémuseum 19; Beppe Arvidsson 37;
ATA 23a; Nina Broberg 14, 15a, 16bc, 17;
Alexis Daflos 16a; Thomas Fahlander 8;
Göran Fredriksson 30, 31; Peter Han 3a;
KB 6a, 20b; KrA 22ab 23b; Hans Landberg
6bc, 7, 12, 40; Klaus Luukkonen 4b;
Karl Mellander 33, 34, 35, 36; NM 10b, 11;
Max Plunger 3bc; SSM 20a, 27, 29;
Tallius Myhrman Ark. 24; Lars Torstensson
5, 10a, 13; Kristian Thöldte 25;
Bo Wilén 39c; Christer Åhlin 4a.

Omslag: Museum de Vries

i Dragonstallet vid Drottningholm.

Foto: Nina Broberg.

Produktion: Statens fastighetsverk

Layout och typografi: Marie Glase

Tryckeri: Trydells, Laholm

Prenumeration: Statens fastighetsverks
anställda och hyresgäster får automatiskt
SFV KulturVärden.

För prenumeration se sista sidan!

Vårproposition och sommarsemester

I vårpropositionen föreslår regeringen att hyrorna för Operan, Dramatiska teatern, Nationalmuseum, Riksmuseet och Historiska museet ska sänkas med tillsammans 19,1 miljoner kr och att resurserna inom utgiftsområdet samtidigt ska minskas med motsvarande belopp som en följd av Fastighetsverkets minskade inleveranser till staten.

Den ordning som förordas i dessa fall är kostnadsänkande om byggnaderna är gamla och om inte några större ombyggnader har genomförts i modern tid. Det innebär att hyreskostnaderna blir mycket olika beroende på om verksamheten bedrivs i en ny eller gammal byggnad. I avvaktan på riksdagens beslut och budgetpropositionen undersöker vi vilka konsekvenser det nu redovisade förslaget får.

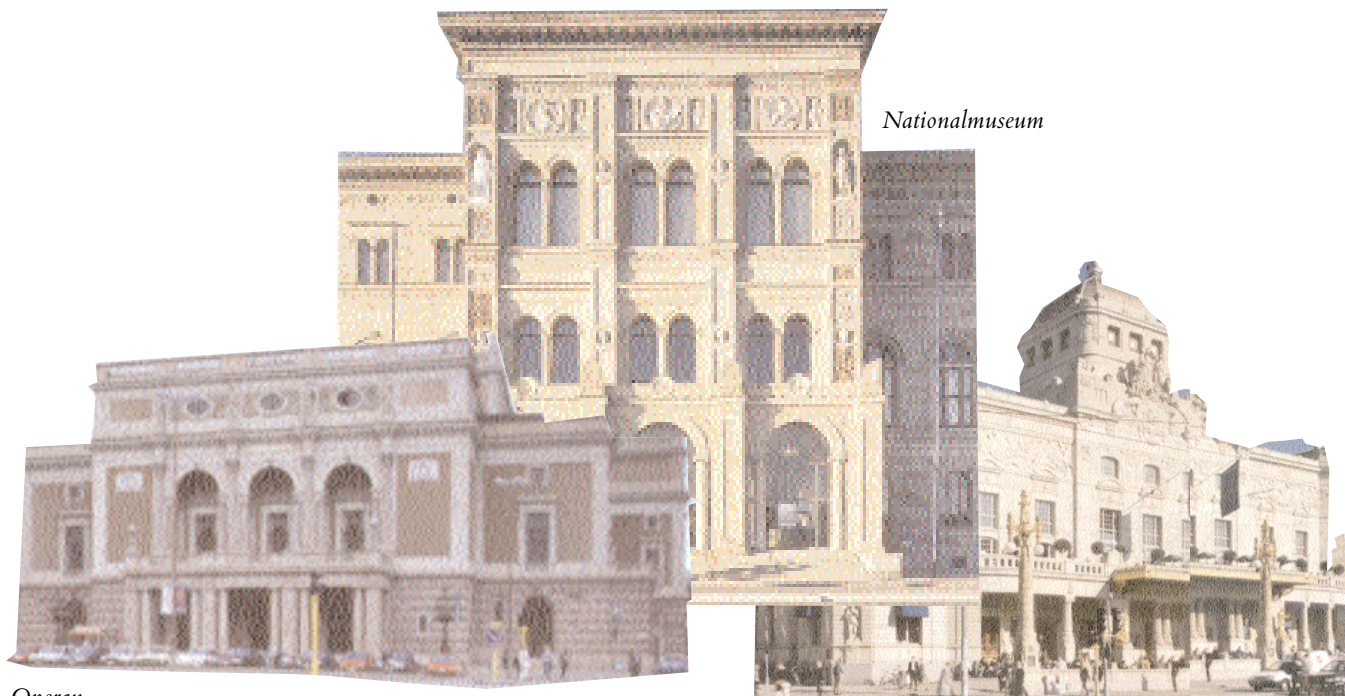
Under våren har verket också undersökt de driftkostnader som verket har för egen fastighetsdrift och drift som vi köper av entreprenörer. Vi har också undersökt motsvarande kostnader för andra jämförbara aktörer. Undersökningen visar att verkets driftkostnader i egen regi är förhållandevis låga. Resultatet har redovisats för riksdagens revisorer som också genomför en undersökning av lokal-kostnader. Oavsett de beslut som följer av de redovisade förslagen är vårt mål att ytterligare förbättra samarbetet med våra hyresgäster. Detta kommer bland annat att ske genom utökade kundkontakter och med utgångspunkt i den hyresgästenkät som nyligen genomförts och vars resultat vi väntar på. Frågan är mer utförligt behandlad i en artikel här intill.

Inför sommaren brukar jag uppmana läsarna av denna spalt att passa på tillfället att besöka några av de anläggningar och byggnader som Fastighetsverket förvaltar. I många fall är det anläggningar som är byggda eller ombyggda för ett publikt ändamål och som har ett intresse i sig. I andra fall handlar det om byggnader eller anläggningar som staten anser vara viktiga milstolpar i den svenska historien och som av rent byggnadsantikvariska skäl ska underhållas för att finnas kvar i framtiden. Så passa på att besöka slott, fästningar och museer. Flera anläggningar har öppnat nya utställningar. På Varbergs fästning öppnades nyligen en utställning som beskriver fästningens historia. På Drottningstaden i världsarvsstaden Karlskrona öppnas en ny utställning i sommar. Detsamma gäller på många andra platser. Tips kan man få i *Upptäcktsresan* som vi stödjer och som ni finner på turistbyråer eller på olika museer om ni inte är prenumeranter sedan tidigare. Där kan ni också köpa kulturarkivet som bland annat ger er viss rabatt på inträde till olika kulturinstitutioner. En förteckning med bilder på de byggnader som vi förvaltar kan ni finna på vår hemsida www.sfv.se.

Jag ber att få önska er en trevlig sommar

CHRISTER WADELIUS
GENERALDIREKTÖR

Förändrade hyror?

Operan

Dramaten

ÄNDA SEDAN överintendenten Hårlemans dagar fram till 1993 har lokaler för statlig verksamhet i princip varit en fri resurs. Myndigheterna anvisades lokaler vars placering och omfattning beslutades av Byggnadsstyrelsen eller dess föregångare. En förändring infördes i mitten av 1970-talet då myndigheternas anslag belastades av de hyreskostnader som fastställdes av Byggnadsstyrelsen.

Ett nytt budgetsystem genomfördes i början av 1990-talet vilket innebar en stor omställning för alla parter. De statliga myndigheterna fick ett ramanslag där lokalkostnadsanslag och verksamhetsanslag slogs ihop och myndigheterna, till skillnad från tidigare, även fick ansvar för sin lokalanskaffning och dess kostnader. Alla statliga myndigheter, museer och kulturinstitutioner kunde själva styra sin lokal användning och få egen nytta av att använda lokalerna mer effektivt. Det förtjänar att påpekas att de tidigare gällande principerna för hyressättning behölls, liksom i huvudsak hyresnivåerna. Genom lokalreformen 1993 har åtskilliga statliga

verksamheter – både inom kulturen och andra sektorer – omprövat sin lokal användning och vanligen minskat sitt totala lokalnyttjande. Den nya ordningen ger helt enkelt ett incitament till effektivisering, vilket naturligtvis kommer såväl den egna verksamheten som staten som helhet till del.

När Byggnadsstyrelsens lokalförsörjningsmonopol upphörde genomfördes också en förändring av statens fastighetsförvaltning, vilket innebar att de av Byggnadsstyrelsen förvaltade fastigheterna överfördes till de statliga aktiebolagen Vasakronan och Statliga Akademiska Hus samt till myndigheten Statens fastighetsverk. Fastighetsverket fick i uppdrag att på marknadsmässiga villkor förvalta de fastigheter som i framtiden skulle ägas av svenska staten – huvudsakligen byggnader och anläggningar tillhörande det nationella kulturella arvet.

I samband med verkets bildande genomfördes av fristående värderingsinstitut en opartisk värdering av de fastigheter verket övertog. Värderingarna visade att fastighetsvärdena väl över-

ensstämde med de då gällande hyresnivåerna. Med hänsyn tagen till de speciella underhållskrav som gäller för den typ av byggnader det här var fråga om beslöt regeringen att verket skulle ha en lägre avkastning på det egna kapitalet än vad som gällde för de statliga fastighetsbolagen.

Det är en uppgift för regering och riksdag att genom olika anslag prioritera och stödja olika statliga verksamheter. Dessa beslut måste baseras på kunskap om kostnaderna för samtliga resursslag som verksamheterna kräver. Den ibland kritiserade rundgången, där staten både ger medel för lokalkostnader och själv inkasserar hyran, är väl motiverad då den just ger möjlighet för våra politiker att få en så komplett bild som möjligt av verksamheternas totala kostnader. Mot den bakgrunden är det självklart att Fastighetsverket måste tillämpa de hyressättningsprinciper regering och riksdag fastställt och inte på något sätt överprövar statsmakternas demokratiskt fattade beslut. Att principerna dessutom följer de som vanligen tillämpas på hyresmarknaden

Historiska museet

ökar möjligheterna både för våra uppdragsgivare och kunder att göra relevanta jämförelser.

Kulturinstitutionerna har i likhet med andra offentliga verksamheter fått känna av nerdragningar av sina anslag. Det är naturligt att man försöker finna olika sätt att dra ner sina kostnader. Det nu gällande systemet ger incitament att effektivisera lokalanvändningen. Så har också skett i ett flertal fall. Genom ombyggnad av befintliga lokaler som förvaltas av Fastighetsverket har flera institutioner kunnat lämna andra inhyrda lokaler med höga hyror och den vägen fått ökade medel för sina verksamheter.

En arbetsgrupp inom regeringskansliet har haft i uppgift att se över hyresättningen av kulturinstitutionernas ändamålslokaler.

Gruppen har gjort en grundlig genomgång av de utredningar som lett fram till dagens regelverk. Gruppen

konstaterar att de modeller för hyresättning som Fastighetsverket tillämpar ger tillräcklig handlingsfrihet för att berörda parter ska komma överens om lämplig hyresmodell.

Vidare konstateras att hyrorna i huvudsak varit oförändrade sedan verket tog över fastigheterna 1993. Översynen visar också, till skillnad från vad som anförts, att det inte sker någon överföring från kulturinstitutionernas hyror till Fastighetsverkets andra verksamhetsområden.

Gruppen finner dock att fem äldre byggnader som formats för sitt ändamål och som kommit att bli symboler för institutionernas verksamhet fortsättningsvis bör få kostnadsbaserade hyror och att full öppenhet och insyn ska råda vid hyresförhandlingarna.

I vårpropositionen föreslår därför regeringen att hyrorna för Operan, Dramatiska teatern, Nationalmuseum, Naturhistoriska Riksmuseet och Historiska museet ska sänkas med tillsammans 19,1 miljoner kronor och att resurserna inom utgiftsområdet samtidigt ska minskas med motsvarande belopp som en följd av Fastighetsverkets minskade inleveranser till staten.

Kostnadsbaserade hyror innebär att verket får kompensation för kapitalkostnader och kostnader för drift och underhåll. För de verksamheter som bedrivs i gamla byggnader som inte genomgått några större ombyggnader i

modern tid kommer hyrorna på sikt att minska, liksom anslagen.

Detta innebär att hyresnivåerna blir mycket olika beroende på om verksamheten bedrivs i en ny eller gammal byggnad.

Regeringen föreslår också i vårpropositionen, i likhet med arbetsgruppen, att Fastighetsverket ska visa beredvillighet att med hyresgästerna diskutera ansvaret för den drift och det underhåll som inte följer av verkets ansvar för fastigheternas långsiktiga och kulturhistoriska värde.

Under våren har verket undersökt de kostnader som vi har för fastighetsdrift i egen regi och drift som vi köper av entreprenörer. Vi har också undersökt motsvarande kostnader för andra jämförbara aktörer. Undersökningen visar att verkets driftkostnader i egen regi är förhållandevis låga. Resultatet har redovisats för riksdagens revisorer som nu genomför en huvudstudie av lokalkostnader.

Fastighetsverket har som målsättning att uppnå största möjliga kundnytta. Vi genomför därför med jämna mellanrum hyresgästenkäter. Vi har hittills haft goda resultat och överträffat de nivåer som regeringen fastställt. Det är min övertygelse att vi kommer att ha en fortsatt konstruktiv dialog med våra kunder och att vi tillsammans ytterligare kommer att förbättra samarbetet.

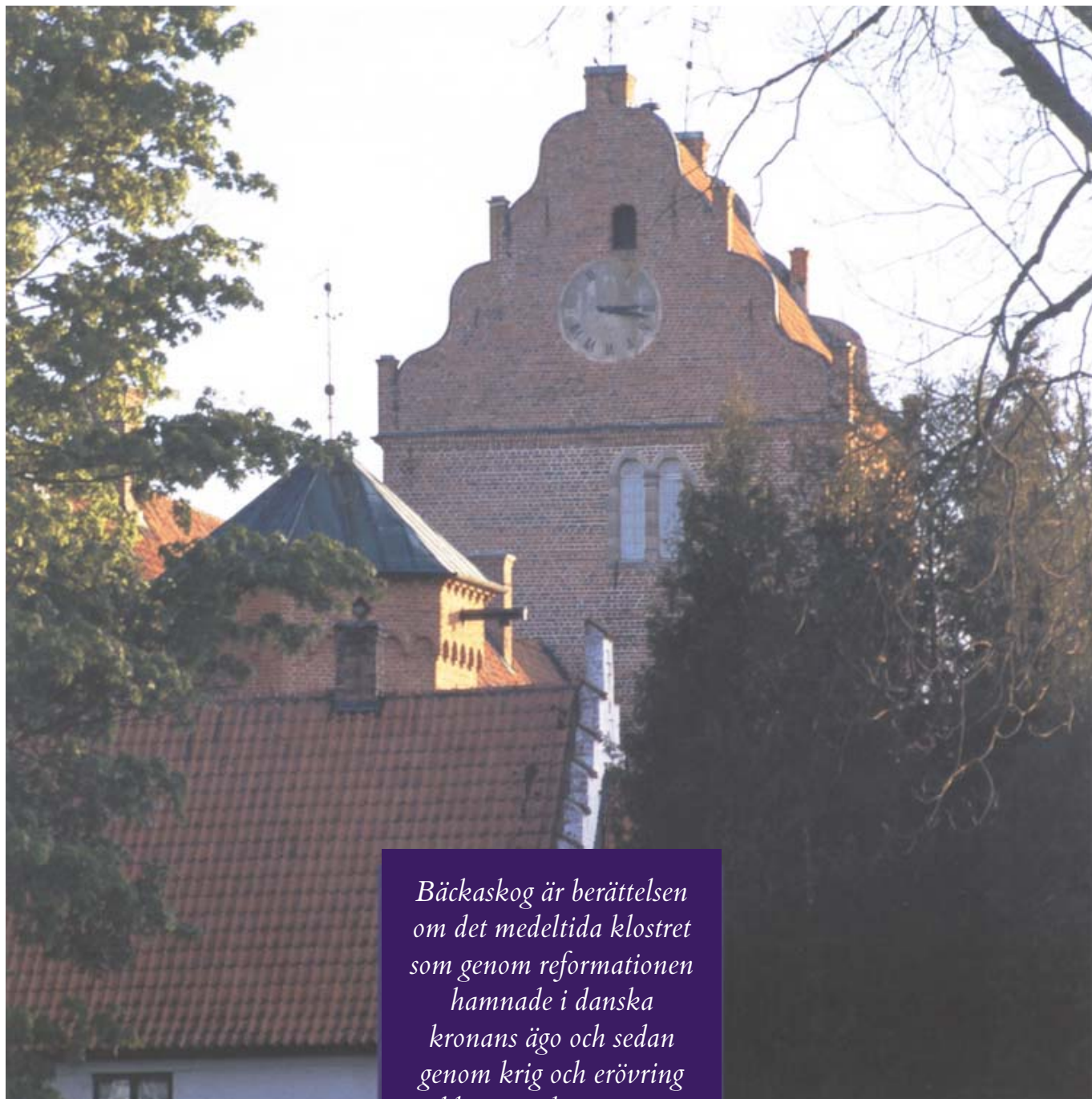
Christer Wadelius

Naturhistoriska riksmuseet

Bäckaskog

MUNKAR, KRIGARE OCH KUNGAR

Bäckaskog är berättelsen om det medeltida klostret som genom reformationen hamnade i danska kronans ägo och sedan genom krig och erövring blev svenskt översteboställe. Efter en tid som kungligt sommarnöje på 1800-talet lever gården nu vidare som välbesökt turistmål och levande jordbruk.

Bäckaskog slott ligger i nordöstra Skåne, på den smala landremsa som skiljer Ivösjön och Oppmannasjön. Det röda tegelslottet är ett lappverk av murar, gavlar, portar, torn och fönster som vittnar om många seklers tillbyggnader och ombyggnader. Dess äldsta murverk är rester av ett premonstratens-kloster från 1200-talet. Klosterorden

grundades i Frankrike av Norbert av Xanten år 1121, som en reaktion mot det andliga förfallet i klostren. Hundra år senare fanns det fyra premonstratens-kloster i Skåne. Klostret i Bäckaskog ersatte ett kloster i Vä som eldhärjades 1213. Platsen för det nya klostret var väl vald. Det själavårdande klosterlivet kombinerades med prak-

År 1680 dokumenterade Gerhard von Buhrman, kapten inom den svenska fortifikationen, på kunglig order alla skånska byggnader, säterier och gårdar. Teckningarna gavs ut i tryck av en efterträdare inom fortifikationen, Abraham Fischer, i syfte att visa upp Sveriges sevärdheter och historiska monument. Bäckaskog slott är byggt för att

kunna försvaras. De fyrkantiga västra tornen motsvaras av två låga, åttkantiga bastioner mot öster. Kanalen som delar trädgården fortsätter sitt lopp genom slottsgården. Den inhägnade renässanssträdgårdens planteringar är indelade i kvarter och med klippta träd i den södra delen. I den norra delen finns en trädplantering, förmodligen fruktträd.

tiskt arbete för den egna försörjningen, och här fanns brukbar skog och jord och goda fiskevatten. En bäck som förband de bägge sjöarna flöt genom klostret. Munkarna grävde också ut en fiskdamm. I örtagården odlade munkarna kryddor och medicinalväxter, och de hade fruktodlingar och humlegård. Ordensbröderna var framstående lantbrukare, som prövade nya idéer och införde växter som tidigare var okända, och fick som innovatörer stor betydelse för utvecklingen av lanthus-

hållningen också utanför klostret.

Man vet inte exakt hur klostrets olika byggnader grupperade sig, men de bevarade murarna kan dateras kronologiskt och man kan se hur äldre delar har införlivats i yngre delar av byggnaden. I det nuvarande slottets västra långa finns murar från klosterköket. Kyrkan ingår i den norra längan, som är äldre än den västra. Den nuvarande porten in till slottsgården bryter brutalt igenom klosterkyrkans murar. Kyrkan var klostrets viktigaste och

mest kostnadskrävande bygge, som finansierades med hjälp från ett annat danskt kloster, vars biskop anbefallde fyrtio extra avlatsdagar för var och en i stiftet. Avlatsbrevet är daterat i juli 1278, vilket ger oss tiden för kyrkans tillkomst. Den äldsta kyrkan hade en rektangulär plan, och täcktes av ett flackt sadeltak med trappstegsgavlar. Invändigt var den byggd med kryssvalv och avdelad i två rum, ett för munkarna och ett för lekmännen.

Reformationen

Reformationen blev inte mindre förödande för de danska klostren än för de svenska under samma skede, och år 1537 drogs Bäckaskog in till danska kronan. Munkarna hade tillåtelse att bo kvar på det tidigare klostret, som underlydande till godsarrendatorn Gert Jensen Ulfstand. Bäckaskog blev privat egendom 1584, när kronprinsen Kristian IV:s guvernör Henrik Ramel fick byta till sig godset. Det var under familjen Ramels tid som det tidigare klostret byggdes om till en befäst fyr-längad slottsanläggning. I anslutning till 'munkalängan' uppfördes en karaktärsbyggnad i två våningar och intill nybyggnaden förlades ett porthus, vars öppning fortfarande kan skönjas i den västra längans murverk. En stenplatta över porten har säkert haft inskriptioner och bilder i relief liknande den ännu bevarade plattan över södra porten, som visar familjerna Ramels och Brahes vapensköldar. Längan bör alltså ha tillkommit mellan 1599, då Henrik Ramel gifte sig med Else Brahe, och 1611 då han själv dog. Det sydvästra fyrkantstornet dateras till början av 1600-talet och det nordvästra tornet uppfördes av Henrik Ramel d.y. år 1640 över den norra delen av kyrkans långhus. Samtidigt inredde han ett delvis bevarat gravkor under kyrkans kor. Mot borggården byggdes ett sexkantigt trapptorn någon gång före 1680.

När Skåne införlivades med Sverige

blev Bäckaskog svenskt kronogods, men innehades en tid av dess siste danske ägare Ove Ramel. Han bröt dock sina trohetseder gentemot den svenske kungen, och fick lämna godset 1680.

Krig och försvenskning

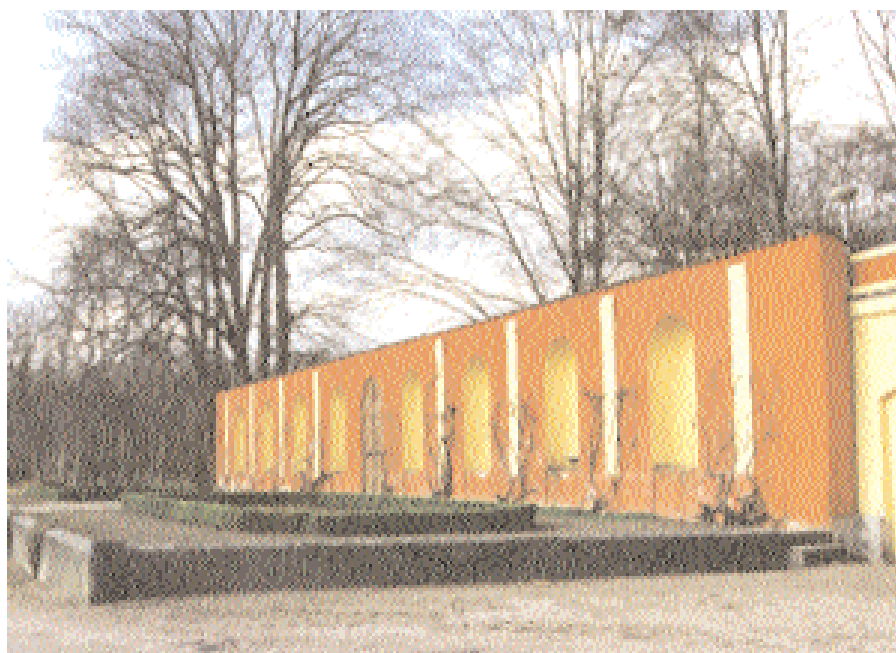
Fältmarskalken Rutger von Ascheberg satt efter freden i Lund 1679 som generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge. Ascheberg bodde inte permanent på Bäckaskog, utan förflyttade sig mellan flera gods som han blev ägare till. Hustrun Maria Eleonora Bussek och de yngsta barnen bodde under de oroliga åren i Göteborg.

Det är i trakterna runt Bäckaskog, i nordöstra Skånes skogsområde, som snapphanefejden – eller friskyttkampen enligt danskt språkbruk – började under de svensk-danska krigens slutet av 1670-talet. Bygden befolkades huvudsakligen av självständiga bönder som valde sina förtroendemän på sockenstämman, och klarade sina mellanhavanden och angelägenheter efter egna lagar och utan inblandning från statsmakten. Läser man i historieböckerna finner man helt olika versioner av upproret. På den ena ytterkanten betraktas friskyttarna som heroiska kämpar som solidariskt med bönderna gjorde revolt mot svensk övermakt. Den andra ytterligheten i historieskrivningen ser snapphanarna som plundrande och mördande stråtrövare, vilka uppträdde lika fientligt emot den jordägande allmogen som mot sven-

skarna. Sanningen tycks vara att det som började som en bonderevolt urartade till ett inbördeskrig där det begicks fruktansvärda grymheter.

Utvecklingen bidrog till försvenskningens genomförande. Bönderna fick skydd, illgärningar bestraffades, nedbrända gårdar byggdes upp på nytt och nya vägar drogs genom otillgängliga områden. Allt detta ingick i Aschebergs plan för landskapets försvenskning, en långsiktig och varsamt genomförd förändring som byggde på ömsesidigt förtroende. Befolkningen skulle följa svensk lag och svenskt kyrkoskick och barnen skulle lära sig läsa och skriva svenska, men man fick behålla sitt eget modersmål. Samtidigt med de lokala insatserna knöts de nya landskapen ekonomiskt till Sverige.

Att Ascheberg mellan sina militära uppdrag, som förde honom kors och tvärs genom landskapen, också kunde få några lugna stunder på Bäckaskog framgår av hans bevarade och publicerade dagboksanteckningar från 1678. Han tackar den gode guden för att hästar och folk är friska till kropp och själ, och han noterar vådrets och årstidernas växlingar. Den 22 oktober lämnar han kungens läger och rider «... från Fielckinge till min gård Beckaskog, hwarest jag hade mitt quarter. Idag war ett elakt wäder och hela dagen regn med sudost wind. D. 23: passerade intet utan att Major Kreutz, inbrackte 6 st. snapphanar, hwaraf 2:ne blefwo ihjäl skitna, war skiönt wäder med

Till vänster: Klosterkyrkan från 1280-talet byggdes vid 1700-talets slut om till vagnslider och sädesmagasin. I dag används den restaurerade lokalen vid dop och vigslar.

I mitten: Den i dag uttorkade kanalen över borggården var ursprungligen en bäck som förband Oppmannasjön med Ivösjön.

Grunden till det rivna orangeriet. I murens nischer ställdes fyrfat som gav ljus och värme.

wästan wind. NB. Idag har jag här utij Beckaskog trädgård afbrutit en fullkommen wacker törnrosa, i des fulla blomning.»

Syneförrättning år 1744

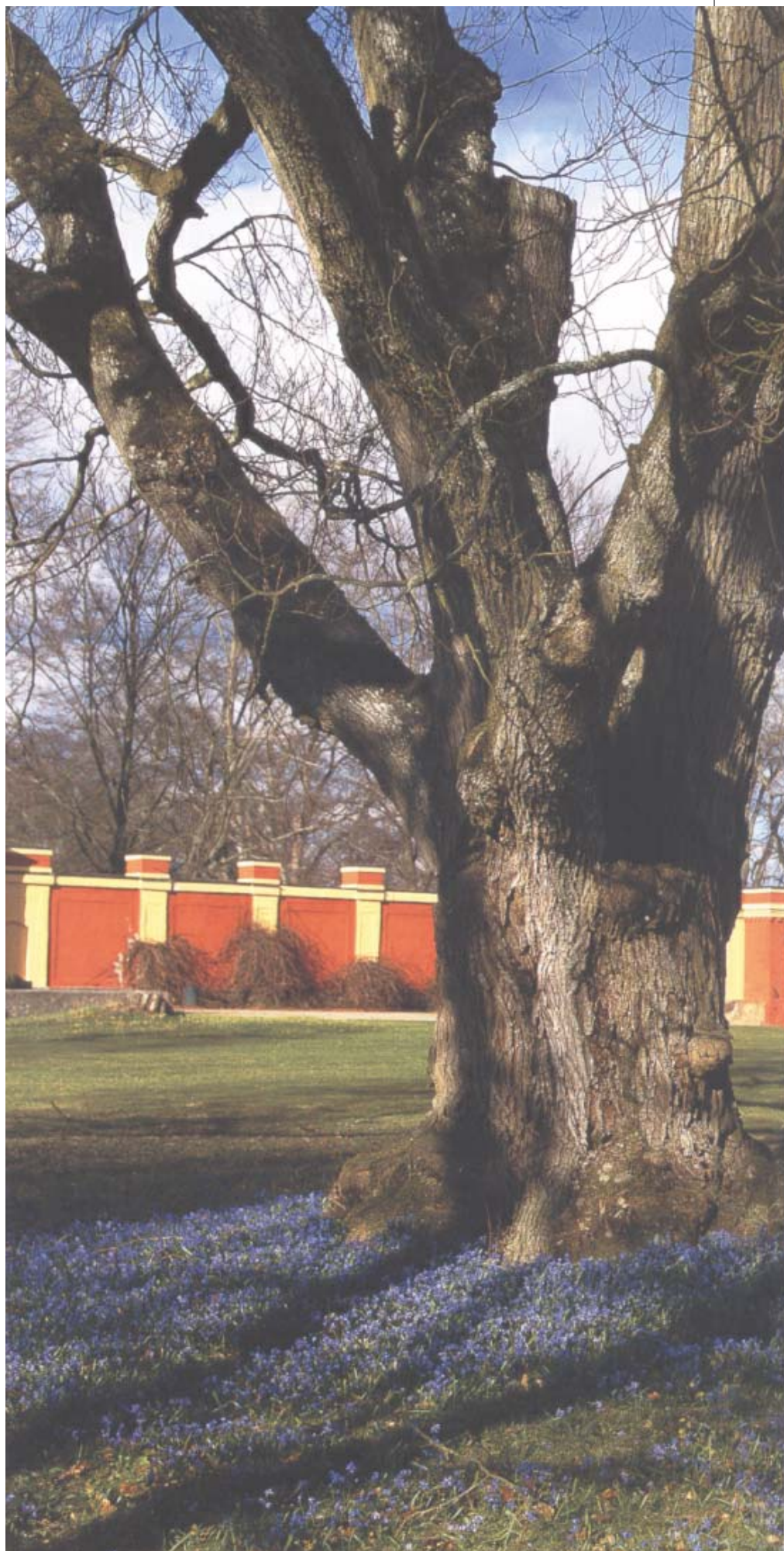
Åren 1696 till 1818 var Bäckaskog anslaget som översteboställe för Södra Skånska kavalleriregementet. Regementschefen skulle svara för godsets underhåll, och överlämna det i gott stånd eller ersätta efterträdaren för beräknade reparationskostnader.

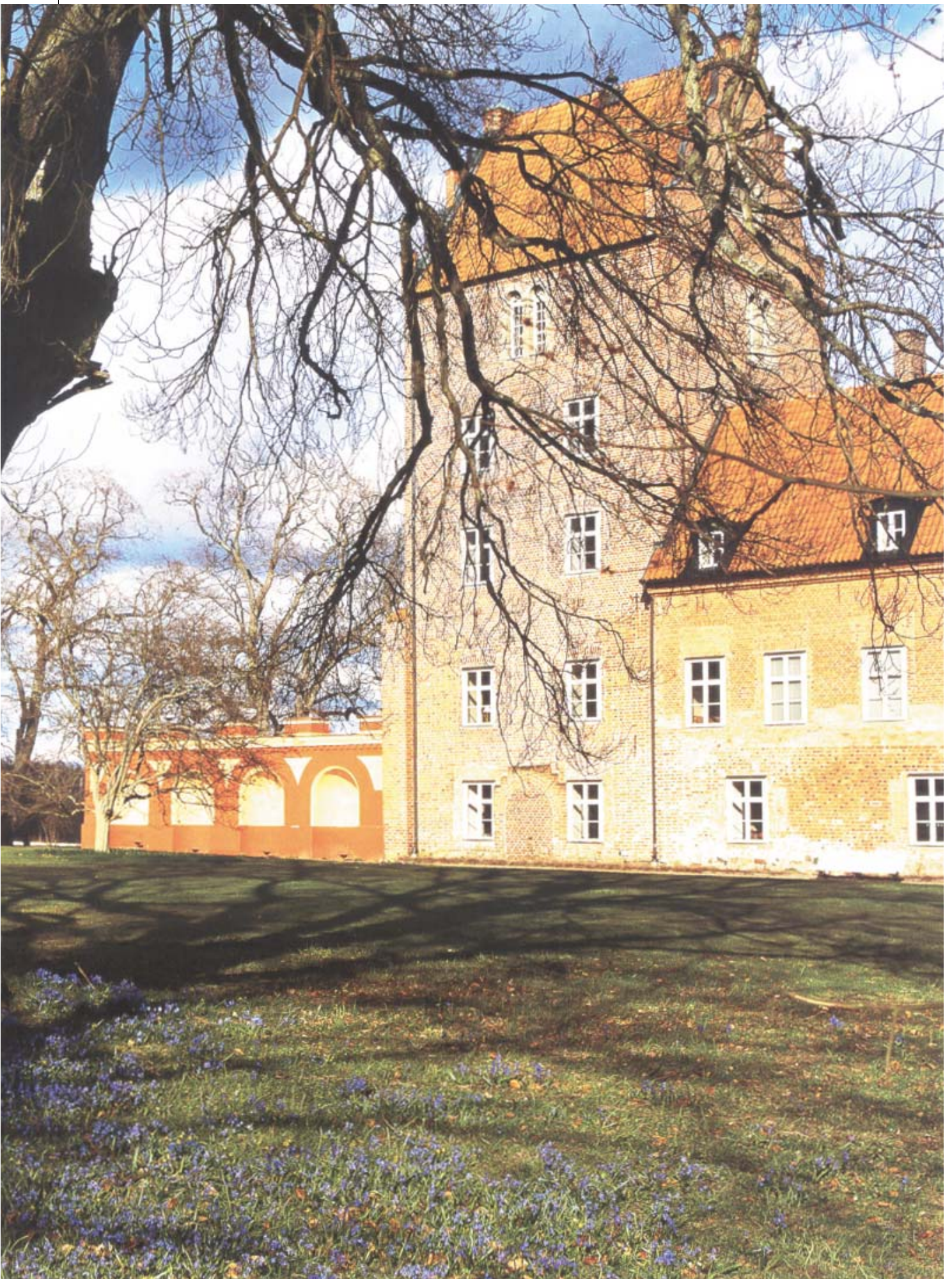
Vid varje byte gjordes en omständlig husesyn. Protokollen förvaras i Krigsarkivet och lämnar detaljerade uppgifter om Bäckaskogs byggnader och marker. År 1744 skulle överstelöjtnanten Christer Barnekow överta godset efter generalen greve Charles Emil Levenhaupt. Den lyx som man allmänt återfinner på de stora slotten, som gyllenläder, tapeter eller takmålningar, saknas på Bäckaskog. Golven är lagda med furubräder eller 'flisesten' och dörrarna är av ek. Flera av fönstren har bytts ut till 'korsfönster' av 'salig generalen', det vill säga bågar av trä med kittade glas, men många är ännu blyinfattade. I det östra tornet finns en stor sal, som förutom en järnspis också har en spis med 'bildhuggarewärk', sannolikt en murad spis med gipsornament. Man värderar järnsmidet högt och varje lås, nyckel, gångjärn och hasp redovisas noga. I munkälängan finns bland annat ett fångtorn som uppges ha varit använt i forna tider för missgärningsmän och «hwartill man kommer ofwänifrån gården». Fångtornets rum ska ändå underhållas för byggnadens 'vidmakthållande'.

Efter att slottsbyggnadens alla olika rum, kök, skafferier, kistekammare, vindar med mera har blivit besiktigade, fortsätter synemännen ute på gården och inventerar ekonomilängorna. Mangård och fågård – eller ladugård som den östra gården då kallades – delades av en mur som behövde renoveras. Det vore billigare att ersätta den med ett staket, men muren behövdes för gårdens prydnad, resonerade man.

Den västra längan innehåller slottets bostadsdel och innesluter i sig byggnader från många olika tidsperioder.

Det nordvästra tornet fick sitt nuvarande utseende på 1640-talet.

De bägge stallen är i gott skick, likaså fårhus, föllhus, kostall och övriga delar av ladugårdens längor. På den norra längan, som gränsade mot kyrkan, hade 'salig generalen' lagt ett nytt halmtak. Flertalet portar är på skånskt vis halvportar. Halmladan har en dubbel halvport från gården, och likaså är «uti ändan af denna längan 2ne försvarliga enkla halfportar till åt kyrksalen.» Det är också allt som sägs om kyrkan. Däremot uppges att över hela längan går en loge med luckor ut mot gården, som byggts av 'salig generalen'.

Synemännen fortsätter besiktningen av godsets övriga byggnader som torp, iskällare, smedja, bakhuis och kvarn. Ålkista, kanal och broar inspekteras. I trädgården finns sexton hela och två halva kvarter som är planterade med li-

Ett porträtt av Karl xv återfinns i paradvåningens matsal. Tapeten med den skånska gripen är original från hans tid.

guster, fläder, vinbärsbuskar, isop och lavendel. Där växer också träd av päron, valnöt, mullbär, vita och bruna plommon samt krusbärsbuskar och rosor. Den södra delen av trädgården är humlegård, med åtta hundra humlestörrar. «Åker och äng synes wara wäl häfdade».

Synemännens sakliga och välmenande redovisning av allt som 'salig generalen' utträttat är också anmärkningsvärd, men förklarlig. Charles Emil Lewenhaupt hade mist liv, ära och gods året innan, men det ansågs allmänt att hans avrättning var ett justitiemord. Lewenhaupt hade haft en stark ställning inom rikets politiska och militära styrelse, och han var ledamot av sekre-

Karl xv tas emot efter ridturen på Schejk. Teckning av Fritz von Dardel.

ta utskottet. Han var också delaktig i planerna för krigspolitiken och krigsförklaringen mot Ryssland 1741. Trots att han inte hade erfarenhet av att föra befäl i fält utsågs han till överbefälhavare med befogenhet att också förhandla med fienden. Slutet på krigsoperationerna blev kännbara förluster för Sverige. Lewenhaupt kallades hem och ställdes inför generalsrätt. Han arresterades och dömdes till döden. Hans son hjälpte honom att fly natten före avrättningen, men han röjdes och greps. Avrättningen i augusti 1743 väckte starka reaktioner, och efter några år gjordes en hemställan från adeln att han skulle återställas till heder och ära. Familjen återfick sin egendom, och Lewenhaupts porträtt hänger i sessionssalen på Riddarhuset.

Den siste gustavianen

Den siste i raden av militära innehavare var Johan Christopher Toll, som förvaldade Bäckaskog 1782–1817, med ett års uppehåll 1797–98. Han brukar omnämnas som den siste gustavianen och

karaktäriseras som intrigant, härsklysten och elak, men också briljant, slagfärdig och folklig. Tack vare sina sociala talanger och en karismatisk utstrålning fick han en framträdande position i kretsen kring Gustav III, och blev också kungens viktigaste militära rådgivare med ansvar för flottans upprustning inför kriget mot Ryssland. Efter nederlaget utsågs Toll till syndabock och förpassades till en obetydlig ministerpost i Warszawa. Han blev oförskyllt indragen i förräderiprocesen mot Gustaf Mauritz Armfelt, som hade hoppats på Toll som bundsförvant. Efter Gustav III:s död vann Toll Gustav IV Adolfs förtroende, och utsågs ånyo till kunglig militär rådgivare och fältmarskalk. Toll kunde återvända till Bäckaskog, och Gustav IV Adolf, drottning Fredrika och deras barn tillbringade många sommarkvarter på godset som Tolls gäster.

Under Tolls tid gjordes förbättringar och tillbyggnader av slottet, och ett portvalv togs upp genom den västra längan och man fick en ny infart till

Matsalen på 1920-talet, då slottet beboddes av Fru Henriette Stjernswärd.

slottet. Det som återstod av kyrkorummet inreddes som spannmålsloft i tre våningar. Trädgården utökades så att den sträckte sig ner till Oppmannasjön.

Johan Christopher Toll gifte sig aldrig, vilket är upphovet till en av de många anekdoter som är knutna till Bäckaskog. Traditionen berättar att Toll gärna tog sina gäster till en holme i parken, och förklarade att han friat tolv gånger i sitt liv, och fått korgen lika ofta. För vart avslag planterade han en tärpil eller hängbjörk, och holmen kallas därför Korgholmen.

Karl xv:s Bäckaskog

Efter Tolls död upphörde Bäckaskog att vara översteboställe, och inrättades i stället som kungsgård, med kronprins Oscar (I) som arrendator. Vid sitt tron-tillträde 1845 överlät han Bäckaskog till kronprins Karl, som tillbringade så gott som varje sommar i Skåne och gjorde sig känd som den charmerande och folkliga kronprinsen, som också var hertig av Skåne. Karl gifte sig med

Louise av Nederländerna 1850. De fick två barn, den älskade dottern Lovisa och sonen Carl som dog ett och ett halvt år gammal. Det finns ett otal minnen, anekdoter, bilder och berättelser som skildrar Karl xv:s skånska somrar. Många av dem handlar om kronprinsens många kärleksäventyr. Han lär vara pappa till flera barn i bygden, men de har inte blivit offentligt erkända. Karl xv deltog gärna i bondauktioner, marknader, skördefester och logdanser, och varje tillfälle gav stoff till nya berättelser om hans skämtsamma sidor och goda humör. En av de kortare får illustrera genren. Kungen och den ståndsmedvetne hovskräddaren Kaeding deltog i borgerskapets bal, med ett representativt urval av befolkningen, från storbönder till militärer och högreståndspersoner, bland gästerna. «Blandat sällskap i afton, Ers majestät», sade hovskräddaren. «Ja, min käre Kaeding, du kan väl inte begära att vi allesammans ska vara hovskräddare», replikerade kungen.

En stor del av tiden ägnade Karl xv

åt kungsgården, som under 1800-talet utvecklades till ett mönsterjordbruk med den nya teknik som introducerades. Han lät bygga den nuvarande arrendegården. Även parken förnyades på 1800-talsvis i romantisk landskapsstil, med slingrande gångar och många nya och gärna exotiska träd, bersåer, planteringar och sittplatser. Parken utnyttjades intensivt för måltider i det gröna, man promenerade och spelade kägelspel eller tog en roddtur på sjön. Ett område väster om den gamla trädgården införlivades med parken som en naturlig del med ängsblommor och mer vildväxande buskar och träd. Här finns en minnessten som utmärker livhästen Schejks gravplats. När Karl xv dog avlivades hans livhäst, på medeltidsvis. Ädla hästar hade alltid varit viktiga för Bäckaskogs ägare, och Karl xv följde traditionen.

Bortom parken uppfördes en ny trädgårdsmästarbostad och ett nytt orangeri byggdes i anslutning till en mur, vars port utgör entré till trädgården. Muren och slottet ger trädgården

ett vindskyddat hörn mot norr. I orangeriet fanns krukor med palmer och andra känsliga växter som ställdes ut i parken sommartid. Det enda som återstår av orangeriet i dag är dess norra mur med nischer, där man ställde fyrfat som gav värme och ljus så att man kunde använda orangeriet som sommarmatsal även kyliga och mörka kvällar. Den skarpt roströda muren har en färgsättning som hör hemma i den danska arkitekturhistorien.

Danska vänskapsband

Karl xv:s tid på Bäckaskog sammanfaller med skandinavismens blomstrings-tid. I början av 1800-talet knöt intellek-

Vid bryggan i Oppamannasjön låg förr Karl xv:s romantiska vikingaskepp. Efter sjösänkningen ligger bryggan i dag långt upp på torra land.

tuella danskar och svenskar vänskapsband genom idén om ett gemensamt skandinaviskt ursprung, men det var först med Oscar I som skandinavismen fick en kunglig supporter. Rörelsen bars huvudsakligen upp av studenterna i Köpenhamn, Uppsala och Lund, som samlades till gemensamma manifestationer med mycket sång och deklamerande i götisk anda, och Karl xv var inte mindre hängiven. Ett typiskt uttryck för tidsandan var när kronprinsen sommaren 1852 bjöd studenter från Lund till Bäckaskog. Kammarherren Adam Lewenhaupt uttryckte brevlades en viss trötthet över den aldrig sinande ström av gäster som skulle passas upp: «... den ene kommer och den andre far, possessionater, civila ämbetsmän och militärer och nu till råga på allt några studenter från Lund, som Prinsen bjudit hit. De sjunger nu som bäst i parken med Prinsen...» En av de

återkommande gästerna var den danske kronprinsen Fredrik (VII), som delade den svenske kronprinsens vurm för skandinavismen. Från ett besök på Bäckaskog 1863 finns en stämningsbild nedskrivet av Henning Hamilton: «Ingen som ej deltagit i denna färd kan föreställa sig den ytterlighet av vänskapsförsäkringar, de erinringar om fostbrödralaget och dess plikter, de löften om ömsesidigt försvar i liv och död, som därunder växlades...» Vänskapen ledde också fram till en förloving mellan den danske kronprinsen och prinsessan Lovisa 1862. Förlovingen ägde rum under en lind i parken, som alltsedan dess kallas Förlov-

ningslinden. Det lär hända emellanåt att romantiska par växlar ringar under samma träd.

Efter Karl xv:s död 1872 fick det danska kronprinsparet överta Bäckaskog slott. De behöll det fram till år 1900, då privata arrendatorer fortsatte att driva gården som ett modernt storjordbruk med hästuppfödning. Genom en sjösänkning i slutet av 1800-talet och ytterligare 1909, ökades åkerarealen. Kanalerna och fiskdammen torrlades och den gamla kvarnen revs. Under 1900-talet har många av de äldre byggnaderna försvunnit.

Den återuppståndna trädgården

På samma vis som slottets murar vittnar om Bäckaskogs historia bär också parken och omgivningarna spår av gångna sekler. Trädgården fick sin nuvarande orientering redan under klos-

tertiden. Slottsanläggningen hade sina förutsättningar i närheten till de två sjöarna, kanalerna, dammen och den goda odlingsmarken, och Bäckaskog drevs som ett jordbruk fram till 1956. Då avskildes jordbruket från slottet och trädgården som utarrenderades till trädgårdskonsulenten Gustaf Ferlenius. Han öppnade Bäckaskog för allmänheten, och skapade på några år en trädgård som blev en attraktion och gjorde Bäckaskog känt som 'rosornas slott'. Rosenodlingen anlades och underhölls till vissa delar av den nordiska rosodlarorganisationen Nord-Ros som en försöksodling för att undersöka olika sorters härdighet. Men där fanns också andra planteringar, bland annat en örtagård som anknöt till klostertiden, och en biblisk trädgård som visade växter med anknytning till bibeln. Efter Ferlenius död fanns det inte längre någon som var intresserad av att fortsätta hans arbete. Trädgården fick en ny, mindre arbetskrävande och förenklad utformning.

Sedan några år är Statens fastighetsverk förvaltare av mark och byggnader, och arrenderar ut Bäckaskog till tre familjer som driver konferensanläggning, hotell och vandrarhem i slottet och omgivande byggnader. Det ökade trädgårdsintresset, som avspeglar sig i nya och växande trädgårdssällskap och ett intresse för att besöka trädgårdar, har givit nya förutsättningar för Bäckaskogs park och planteringar. Statens fastighetsverk har upprättat ett vårdprogram för såväl slott som trädgård, som tar tillvara den historia som avspeglas i parken. De tidigare rosenplanteringarna har till stora delar återplanterats och kommer som under Ferlenius tid att vara en försöksodling för nya sorter. Örtagården och den bibliska trädgården rustas upp och utvecklas efter en för hela anläggningen fastställd vårdplan. Bäckaskog har också utvecklats till en bygdegård där man har traditionella julmarknader, gillen, bröllop och kalas. Man har fortsatt den skånska traditionen med ett vårdshus som bjuder på det bästa av skånska gastronomiska upplevelser, och gärna kombineras med strövtåg i de vackra omgivningarna. Bäckaskog är värt en semesterdag eller flera. ■

Catrine Arvidsson;
Konsthistoriker

Paradvåningen består av sju rum i fil med utsikt mot parken.

Gudarna i stallet

*De högklassiga
bronskulpturer som
sedan 1600-talet stått i
Drottningholms slotts-
trädgård har fått en
ny hemvist i det gamla
Dragonstallet på
Drottningholmsmalmen.
I trädgården ersätter
nygjutna kopior de
känsliga originalen.*

Dragonstallet vid Drottningholms slott byggdes strax efter 1815 för Kungl. Livregementets dragonkår – soldater som förflyttade sig ridande men stred till fots. Bottenvåningen bestod av ett stort rum med spiltor för 100 hästar i fyra rader längs långsidorna och i mitten, åtskilda av två gångar. Höskullen nådde man via trappor vid gavlarna.

Dragonerna höll vid denna tid rekryt- och remontmöten på Drottningholm, som 1822 blev permanent utbildningsort. Verksamheten flyttades 1881 till Ladugårdsgårde och åren 1894–1901 var i stället Norrlands dragonregementets korprals-, rekryt- och remontskolor förlagda till Drottningholm.

Sedan dragonhästarna försvunnit användes stallet under en period mellan första och andra världskriget som bostad åt ett hundratal får. Under andra

världskriget hyste byggnaden en sista gång hästar för en beredskapsstyrka på Drottningholm.

Från stall till museum

År 1954 byggdes stallet om till magasin för Kungl. Husgerådskammaren, och en mindre del anpassades för förvaring av Drottningholmsteaterns kulisser. All stallinredning revs ut och nya mellanväggar delade upp huset i mindre utrymmen. Den stora ytterporten breddades, nya trapphus av betong er-

satte de gamla trapporna och nya bjälklag lades in för att bereda plats för fler föremål.

Husgerådskammaren flyttade 1997 sitt magasin till nya lokaler. När Statens fastighetsverk planerade ombyggnaden av Dragonstallet kom förslaget att en del av byggnaden skulle användas som förvaringsplats för de mycket värdefulla bronskulpturer av den holländske skulptören Adriaen de Vries, som stått i slottsträdgården sedan slutet av 1600-talet. Eftersom skulpturerna börjat ta skada av utomhusklimatet beslöt man att gjuta kopior att ställa i parken och ge originalen en mer skyddad förvaringsplats.

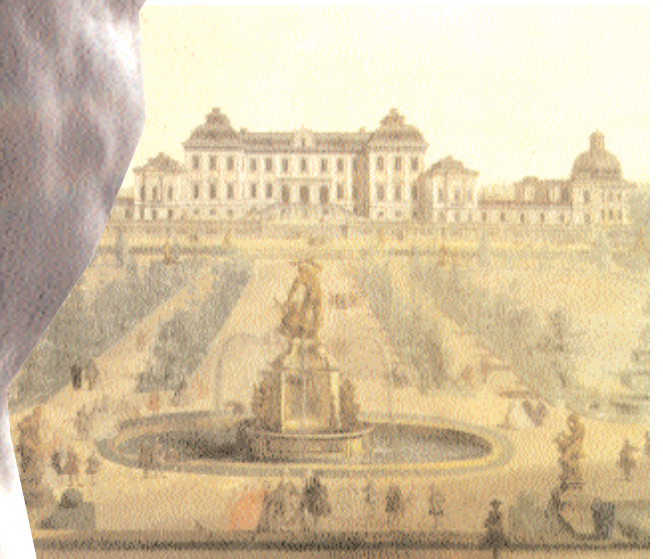
Våren 1999 byggdes Dragonstallet om och Drottningholmsteatern fick ytterligare magasinsutrymmen. Under arbetets gång hade tanken väckts på att

Apollon från 1620-talet stod ursprungligen i Albrekt von Wallensteins palats-trädgård i Prag.

ge allmänheten tillgång till brons-skulpturerna, och den ena halvan av bottenvåningen ställdes i ordning som skulpturmuseum. Rummet rensades så långt möjligt från 1954 års tillägg – bara trapphuset och elverket inkräktar nu på utställningsrummet. Pelarsalen ser åter ut som den gjorde under stalltiden, endast spiltorna fattas. På pelarna syns var hästarna sparkat och gnagt.

De murade och putsade väggarna kalkades med ren kalkfärg, en traditionell målningsbehandling för väggar i stall och ladugårdar. Pelare och balkar

Hovarkitekten Nicodemus Tessin d.y. lät arrangera skulpturerna i Drottningholms-trädgården på 1680-talet. Målning från 1760-talet tillskriven Johan Sevenbom.

av trä målades med linoljafärg. Golvet och trappan täcktes med kalksten från Gotland, grå med en röd fris.

De fem största skulptursocklarna är tillverkade i grå sandsten från Gotland. För att minska tyngden är de urborrade i mitten, men för säkerhets skull är golvet förstärkt under den största sockeln. Den väger 2,5–3 ton, skulpturen inräknad. De övriga skulptursocklarna är gjorda i trä som målats för att likna sandstenen.

Adriaen de Vries

Apotekarsonen Adriaen de Vries från Haag (1556–1626) var en av sin tids mest ryktbara konstnärer, och hov-

skulptör åt den tyskromerske kejsaren Rudolf II. Florens, Milano, Turin, Rom, Augsburg och Prag markerar olika perioder i de Vries rika konstnärsliv. Att Drottningholm så småningom blev hemvist för många av hans verk berodde på Sveriges krigiska framgångar under 1600-talet.

Adriaen de Vries influerades till en början av sin lärare flamländaren Giambologna, men efter studier i Rom blev han allt friare i sitt skapande. Han uppfattas i dag som banbrytare inom barockens skulpturkonst. I likhet med andra samtida skulptörer inspirerades han av antika mästerverk men resultaten blev nytolkningar snarare än kopior. De präglas mer av spänningsfylld rörelse än detaljerad figurteckning.

Detta gäller bland annat de skulpturer han utförde på 1620-talet för fältherren Albrekt von Wallensteins palats i Prag. De ingick i det stora svenska konstrovvet under sommaren 1648 i trettioåriga krigets efterdyningar. Samlingen av de Vries-bronser utökades tio år senare, när svenska trupper brandskattade Frederiksborgs slott i Danmark på den stora Neptunusfontänen.

Hovarkitekten Nicodemus Tessin d.y. ställde på 1680-talet upp de flesta

Under perioden som magasin för Kungl. Husgerådskammaren fylldes det gamla stallet av möbler och allehanda bohag.

Vid gjutningen hålls den smälta bronzen i formar av packad sand.

Neptunus hund finjusteras i baken.

Kolonnerna bär tydliga spår efter dragonhästarnas gnagande och sparkar.

bronser för att ersätta originalen i trädgården med kopior.

Kopiorna

Bronsskulpturernas konstruktion och misstag vid den ursprungliga tillverkningen är en fara för dem då de utsätts för kyla och vatten.

Adriaen de Vries skapade sina skulpturer genom att bygga upp dem i vax på en lerkärna som var armerad med järn och ståltråd. Vid gjutningen ersattes vaxet med brons, men både armering och kärna avlägsnades normalt efter gjutningen. I vissa fall har de här blivit kvar inuti skulpturerna och orsakat sprickbildning i bronsytan. Vatten har trängt in och påverkat armeringen som korroderat och utvidgats. Detta fenomen gällde flera skulpturer i trädgården.

Arbetet med nygjutningar efter de Vries original började 1991 med Neptunus och hans flodgudar på trädgårdens sjöside.

Vid formtagningen används moderna material men traditionella metoder. Originalen får inte påverkas och kopian ska se ut precis som originalet. Efter som skulpturerna är så komplicerat uppbyggda måste formarna delas, ibland i upp till tjugo delar. Bronsen gjuts heller inte direkt i formarna utan de fylls med gips, som tjänar som modell för bronsgjutarens arbete. De skador som finns på originalet retuscheras på gipsmodellen före gjutningen i brons.

Formar av sand byggs runt gipsmodellen, som avlägsnas och ersätts med en kärna som bildar hålrummet i bronzen. Bronsen som gjuts i fyller skiktet mellan sandform och kärna.

De nygjutna delarna svetsas ihop och finjusteras före patineringen, som ska ge dem samma färg och utseende som originalen.

Från och med i sommar finns möjligheten att i det nyöppnade museet för första gången studera de unika bronsskulpturerna på riktigt nära håll. Museet ligger på Drottningholmsmalmen i nära anslutning till Drottningholms slott och håller öppet dagligen mellan klockan 13 och 15. ■

av skulpturerna i den nyanlagda lustträdgården vid Drottningholm. Tessin skapade en fri arkitektonisk komposition som betonade trädgårdens planmässighet. Herkules strid med draken från 1599 blev huvudmotiv och kring denna grupperades ytterligare 31 verk av de Vries. I ett skulpturfattigt land som 1600-talets Sverige var denna

mängd högklassiga bronsskulpturer en stor attraktion.

Med få undantag har skulpturerna behållit sin placering fram till vår tid. År 1981 flyttades ett antal bronser från trädgården till Nationalmuseum, sedan man upptäckt omfattande skador orsakade av utomhusklimatet. Tio år senare började avgjutningen av de Vries

Dragonerna på Gärdet

Vid Djurgårdsbrunnsvikens norra strand växte en förtätad museistad fram på 1930-talet. Etnografiska museet, Tekniska museet, Sjöhistoriska museet och senare Telemuseet kunde alla beredas plats på Djurgården tack vare regementsdöden på 1920-talet.

På Sjöhistoriska museets baksida ligger de kvarvarande delarna av Livregementets dragoners kaserner, eller Kavallerietablissemanget som det också kallades. Livregementets dragoner var, till skillnad från det värvade Livgardet till häst, ett indelt förband. Dragonerna, som härstammade från det gamla Livregementet till häst med anor från 1500-talet, rekryterades huvudsakligen i Uppland där regementets boställen låg. Livdragonerna hade tidigare fört en ambulerande tillvaro med övningsplatser på Polacksbacken i Uppsala och vid Drottningholm, men sedan 1827 hade man övat på Ladugårdsgärde och legat i läger vid Värtan om somrarna. Så småningom krävde den utökade beväringutbildningen bättre förläggingsutrymmen och övningsmöjligheter. Även Norrlands dragonregementes rekrytskvadron kom att inlogeras här under 1890-talets början, i avvaktan på att nya kaserner skulle stå klara i Umeå.

På platsen för kasernbyggnaderna låg gården Wiksberg, som revs 1879 för att lämna utrymme åt den nya anläggningen, ritad av arkitekten vid Överintendentensämbetet Ernst Jacobsson, en av seklets mest produktiva arkitekter.

Etablissemanget stod färdigt 1881 och var utfört i enkel gulputsad nyklassicism med få utsmyckningar. Närmast nuvarande Sjöhistoriska museet byggdes två långa stallängor parallellt med

Livregementets dragonkårs uniform modell 1859 efter samtida färglitografi.

varandra längs Djurgårdsviken respektive nuvarande Djurgårdsbrunnsvägen, med plats för sammanlagt 300 hästar. Vinkelrätt mellan dessa uppfördes ridhus och exercishus av trä. På platsen för nuvarande Folkens museum byggdes de tre kasernpaviljongerna, två på linje och en bortom, i rät vinkel mot Djurgårdsbrunnsvägen och viken. Varje kasern hade en genomgående korridor och 6 logement, ett för 12 man och fem för 15 man. I flygelpaviljongerna fanns expeditioner och dagrum samt lägenheter för underofficerare. Dessa bestod av två rum och kök för fanjunkare samt ett rum och kök för giftsergeant. Ogift sergeant ansågs inte behöva något kök. I den mellersta av kasernerna fanns också utrymmen för re-

gementsexpeditionen och officerarnas samlingsrum.

Söder om kasernerna uppfördes särskilda sjukstall och bortom dem förlades en envänings sjukpaviljong.

Den allmänna värnplikens införande 1901 innebar att regementets samtliga fem skvadroner om 125 man vardera nu skulle rymmas i kasernerna. Ombyggnadsuppdraget gick till chefsarkitekten vid Arméförvaltningens kasernbyggnadsbyrå, Erik Josephson. Denne räknas än i dag som rikets främste kasernarkitekt med en mycket stor både civil och militär produktion bakom sig. Han beräknas ha ritat 51 kasernetablissemang under sin aktiva tid. Josephson lät höja de tre kasernerna med en våning, och bottenvåningen på den mel-

lersta byggdes om till underofficersbostäder samt arrestlokal. Även gavelpaviljongerna och sjukpaviljongen höjdes. Stallarna förlängdes för att få plats med alla hästar och en ny stallänga samt ett ridhus i sten tillkom mellan och i vinkel mot de andra. Bortom sjukpaviljongen byggdes ett kanslihus i två våningar med vindsvåning, omgärdat av en vacker park och med strålande utsikt mot Djurgårdsviken. Kanslihuset innehöll även officersmäss, medan underofficersmässen förlades till en nyuppförd byggnad med två våningar och vindsvåning, på en liten kulle mellan den södra stallängan och viken. I huset fanns också verkstäder och tjänstebostäder. För manskap och underbefäl byggdes ett marketenteri öster om kanslihuset redan 1895, och i höjd med kasernerna längs Djurgårdsbrunnsvägen uppfördes matinrättningen och en förrådsbyggnad. Förhållandena måste ha upplevts som nära nog idealiska, med vacker övningsterräng

in på knutarna och nära till stadens centrum. Värnpliktiga dragoner, upp vuxna på landsbygden, var säkert heller inte vana vid centralvärme och rinnande vatten.

I och med 1925 års försvarsbeslut var Livregementets dragoners saga all. Det sammanslogs 1927 med sin gamla ärkerival Livgardet till häst under det nygamla namnet Livregementet till häst.

Det nya regementet sammanfördes till hästgardets kaserner vid Lidingövägen och etablissemangen lämnades.

Vid trettioalets slut användes det för en jordbruksutställning och även Stockholmsutställningen kom att utnyttja delar av området. I dag kvarstår stallängorna som används av Telemuseum och Elkraftsmuseum, ridhuset som byggts om för Teknorama, sjukstallet, en förrådsbyggnad, underofficersvillan och kanslihuset.

Förrådsbyggnaden disponeras av Folkens museum och i villan finns Sjöhistoriska museernas kansli samt två

privata bostäder. Kanslihuset, senare kallat Dragongården, kom att användas som bostad av greve Folke Bernadotte, som hade varit regementskvartermästare vid K2. Han mördades av judiska terrorister under sitt medlaruppdrag i Palestina 1948. Den efterlevande familjen bodde kvar i byggnaden till mitten av 1970-talet då den övertogs av Byggnadsstyrelsen. Området köptes vid 1990-talets början av Kinas ambassad som lät uppföra nya kansli- och bostadshus i klassisk kinesiskinfluerad byggnadsstil. Dragongården är i dag den kinesiske ambassadörens residens. Det gamla marketenteriet, som ingick i Stockholmsutställningens nöjesfält och som under familjen Bernadottes tid var chaufförsbostad, ingår däremot inte i ambassadkomplexet och används i dag av regeringskansliet. Till minne av Livdragonerna restes en minnessten i närheten av södra stallets östra gavel 1962.

*Thomas Roth;
Forskare vid Armémuseum*

Kasernområdet vid Djurgårdsbrunnsviken före 1930.

Dragonlägret sett från väster 1892. Till vänster sommarstallarna och till höger raden med officerstält.

Kanslihuset uppfördes i mitten av den linje där tidigare officerstälten stod, och på platsen för sekundchefens tält.

Karl Johans kyrka på

Skeppsholmen med Karl Johans kyrka och Amiralitetshuset. Oljemålning från 1850-talet i Stockholms stadsmuseum.

Holmkyrkan lög fram till 1822 på den plats där senare Nationalmuseum kom att uppföras. Till höger syns Skeppsholmsbrons landfäste. Teckning från slutet av 1600-talet av Erik Dahlbergh.

Skeppsholmen

Kyrkan på Skeppsholmens krön är, med sitt åttkantiga kupolkrönta rum, en av Stockholms vackraste och mest centrala samlingslokaler.

Fastighetsverket genomför nu en allmän översyn och renovering av interiören, samtidigt som man söker förbättra möjligheterna för en mer flexibel användning av rummet.

I juni 1822 brann den gamla amiralitetsskyrkan i Stockholm. Den var belägen på Kyrkholmen och kallades därför ofta för Holmkyrkan. Den relativt enkla träkyrkan härstammade från 1630-talet men hade blivit ombyggd och förändrad flera gånger, bland annat 1657, 1732 och 1818. Den var avsedd för flottans personal, som bildade en exterritoriell församling. Detta innebar att församlingen inte hade några geografiska gränser och man tillhörde församlingen var man än var bosatt i Stockholm. Myndigheterna hade under en följd av år diskuterat att uppföra en helt ny kyrkobyggnad och 1791 hade även framförts förslag om att Amiralitetshuset på Skeppsholmen, vilket vid den tiden utnyttjades som sädesmagasin, skulle byggas om till kyrka.

Men nu frågar sig kanske läsaren var Kyrkholmen låg och varför flottans kyrka byggts där? Svaret hänger samman med örlogsflottans historia i Stockholm.

Flottan och Skeppsholmen

Gustav Vasa brukar betraktas som den svenska flottans skapare och under hans tid låg skeppsgården – örlogsvar-

vet – på stadsholmen invid slottet. År 1611 flyttades skeppsgården till den holme som då kom att kallas Skeppsholmen, men som i dag heter Blasieholmen. Den nuvarande Skeppsholmen kallades då Wangsön, som kommer av ordet vång och betecknar åker eller gärde. Nybroviken sträckte sig vid denna tid uppåt Stureplan och Skeppsholmen var skild från Norrmalm genom Näckströmmen, som rann från Nybroviken längs nuvarande Näckströmsgatan till Norrström. Själva skeppsgården, där till exempel regalskeppet Vasa byggdes 1628, låg ungefär på nuvarande Strand Hotells plats. Ett amiralitetshus byggdes 1634 vid den lilla gata som nu heter Grevgränd, och dess murar finns kvar än i dag i det Sörensenska palatset vid Fersenska terrassen. I dag ingår byggnaden i Svenska Handelsbankens kontorskomplex.

Kring 1640 flyttades så skeppsgården ut till det som i dag kallas Skeppsholmen, där ett nytt amiralitetshus och flera andra byggnader uppfördes. För att skilja på den nya och den gamla Skeppsholmen började man använda namnet Blasieholmen, sannolikt för att borgaren Blasius Dundi ägde mark där. Flera stora adelspalats byggdes så småningom på den gamla skeppsgårdens mark. Mest känt är väl Bååthska palatset, som stod klart 1669 efter Nicodemus Tessin d.ä:s ritningar. Palatset är sedan 1877 de svenska frimurarnas högberg.

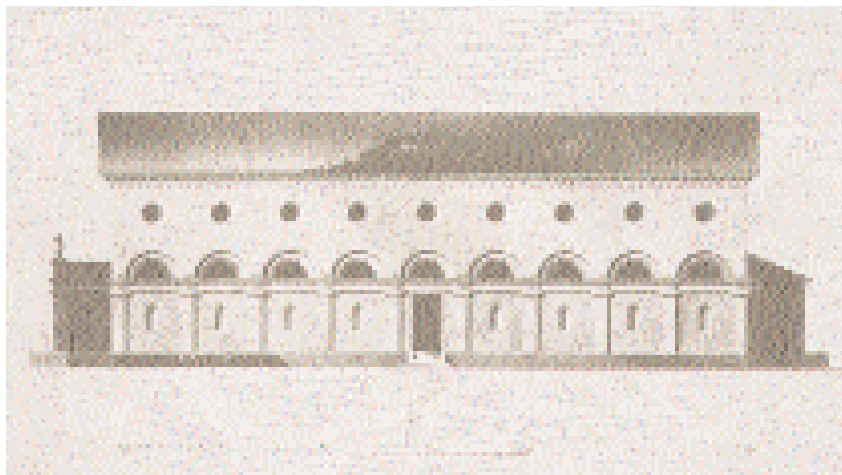
Redan 1680 avvecklades det mesta av verksamheten på den nya Skeppsholmen till förmån för den nya örlogsbasen Karlskrona. En förläggning till Blekinge innebar nämligen stora fördelar. Nu kunde äntligen den svenska flottan löpa ut samtidigt som den danska huvudfiendens, i stället för att behöva vänta på islossningen i Stockholms skärgård. Det förändrade strategiska läget efter Stora nordiska kriget 1700–1721 innebar dock att man åter satsade på en örlogsbas i Stockholm, nu främst för galärflottans behov. År 1756 blev denna del av örlogsflottan en självstän-

Överstelöjtnant Blom

Ganska snart efter den gamla kyrkans brand igångsattes planeringsarbetet för att skapa en ny kyrka. Redan efter någon vecka bestämde chefsämberet vid Stockholmseskadern att gudstjänst «ordenteligen bör hållas» och befälde «provisionellt inredande» av ett rum i det så kallade Södra fundamentet, en byggnad från 1740-talet vid flottans varv på Skeppsholmen. Tackelkammaren i husets andra våning inreddes som kyrksal, och allmänna gudstjänster skulle «tills vidare» hållas där. Detta 'tills vidare' kom att räcka fram till sommaren 1842. I dag används Södra fundamentet, ursprungligen ritat av Carl Hårleman, av Folkhögskolan Skeppsholmsgården som bedriver utbildning i traditionellt båtbyggeri.

En kort tid efter branden anmodades överstelöjtnant Fredrik Blom att upprätta förslag till en ny kyrkobyggnad och även föreslå lämplig byggnadsplats. Därmed började handläggningen av ett ärende som skulle ta mer än två årtionden att slutföra och som har kommit att räknas som ett av Bloms viktigaste arbeten. Att det var just den 41 år gamle Blom som fick uppdraget var ganska naturligt, eftersom han sedan 1817 var chef för bygnadsdepartementet vid Arméns flottas eskader i Stockholm. Från samma år var han också professor i bygnadskonst vid Konstakademien, samtidigt som han också hade en anställning vid Överintendentsämbetet, Fastighetsverkets föregångare. Förutom sina offentliga uppdrag hade Blom även en stor privat verksamhet som sträckte sig från fabrikation av flyttbara hus till innehavet av en porslinsmålningsfabrik. Han var överstelöjtnant, utnämnd 1821, i Flottans mekaniska kår, en ganska liten organisation om ett tiotal officerare som sysslade med byggnationer och drift av flottans varv i Karlskrona.

Redan vid första etappen av nybyggnadsplaneringen uppstod svårigheter. Blom befann sig nämligen i Norge på «obestämd tid» och chefen för örlogsstationen, amiralen Carl Fredrik Coyet, beslöt sig för att försöka vinna tid. Han utsåg själv den byggnadsplats som borde väljas, nämligen området söder om och i höjd med stora Tyghuset på Skeppsholmen, i dag Östasiatiska mu-

Överst. Hovintendenten Carl Fredrik Sundvalls förslag till kyrka på Skeppsholmen 1823.

Mitt. Fredrik Bloms, av Karl XIV Johan år 1823 godkända, ritning till kyrka på Skeppsholmen.

Nederst. Skeppsholmen från sydväst 1838. Teckning av Carl Stefan Benmet.

dig enhet under namnet Skärgårdsflottan eller Arméns flotta. År 1824 sammanslogs örlogsflottan och Arméns flotta åter. Nå, allt detta är nog gott och väl, men Kyrkholmen då? Jo, denna holme låg längst ut på nuvarande Blasieholmen och hade tidigare kallats Käplingeholmen. Kyrkholmen försvann i och med de stora utfyllnadsarbeten som gjordes för uppförandet av Nationalmuseum 1846–1866. Skeppsholmsbrons norra fäste vilar i dag på det som tidigare var Kyrkholmen.

Kyrkans interiör mot altaret 1946. Framför fönstren står Johan Niklas Byströms skulpturgrupper: «Tron och Hoppet» och «Den Christliga kärleken».

«Ritning till Predikstol i Carl Johans Kyrka å kongl. Skeppsholmen Stockholms Station af Kongl. Maj:ts Flottas Mekaniska Departement den 10 Mars 1843, F. Blom»

seet. Berggrunden var fördelaktig ur ekonomisk synpunkt och Coyet framförde även estetiska motiv. «Förutnämnda lokal, som till alla sidor är fri till utsikten» framförde han i sin skrivelse, «erbjuder ett för huvudstadens förskönande ypperligt tillfälle att där anlägga en kyrka av första rangen», med plats för omkring 1 600 personer.

En kyrka i 8-kantig form

För att få kompetent hjälp hänvände Coyet sig till Överintendentsämbetet med anhållan om lämpliga ritningar. Överintendentsämbetet remitterade frågan till hovintendenten Carl Fredrik Sundvall, kanske mest känd för universitetsbiblioteket i Uppsala, som hade ett förslag färdigt i januari 1823. Det godkändes av överintendenten Silverstolpe och översändes med kostnadsförslag till Skeppsholmen. Ritningarna visade en strängt formgiven klassicistisk byggnad utan torn, som inte gjorde beställaren förtjust, vilket inte var så konstigt då heller inte Sundvall själv var särskilt entusiastisk. Lyck-

ligtvis hade emellertid Blom hunnit återkomma från Norge och gjort två olika ritningar som Coyet – tillsammans med Sundvalls förslag – insände till Förvaltningen för Sjöärendena, som hade att besluta i frågan. Bloms ena förslag var i «parallelogramform med gipsat trätak invändigt», medan det andra var i 8-kantig form. Det senare förslaget ger intryck av att vara påverkat av Pantheon i Rom, men säkerligen var också Trefaldighetskyrkan i Bloms hemstad Karlskrona – ritad av Nicodemus Tessin d.y. i slutet av 1600-talet – en inspirationskälla. Även Louis Jean Desprez, som hade varit Bloms lärare, torde ha haft inflytande på detta och andra av Bloms verk. När Förvaltningen lät ärendet gå vidare till Kungl. Maj:t förordade man Bloms långdkyrka, som var det billigaste förslaget.

Statsrådsprotokollet av den 28 oktober 1823 tillåter oss inte att följa eventuella olika meningsyttringar utan tar bara upp statssekreterare Quidings yttrande då ärendet avgjordes. Han framhöll att han nogsamtidigt insåg vikten av att

söka förekomma statsverkets betugande med nya utgifter, men dessa betänkligheter motvägdes av kravet på att uppföra «ett huvudstaden värdigt tempel». Han föreslog därför att man valde det dyraste förslaget, den åttkantiga kyrkan, till en kostnad av 53 815 riksdaler banco. Statsrådet instämde med fördraganden och Karl Johan skrev med sin säregna piktur sitt gillande på originalritningen. Blom var visserligen kungens favoritarkitekt, men trots det är det kanske förvånande att planerna på en kyrka av så ovanligt, ja revolutionerande, utseende antogs utan debatt. En av landets första centralkyrkor, utan torn och andra traditionella kännetecken, tycks inte alls ha väckt några protester.

Trots att Coyet redan utvalt en passande plats för kyrkan, innebar valet av den åttkantiga centralkyrkoformen att frågan måste övervägas på nytt. Förvaltningen för Sjöärendena följde Bloms förslag om det fria läget på höjden ovanför högvaktsbyggnaden och söder om Tyghuset, alltså i närheten av den plats som Coyet utsett. Amiralen fick i uppdrag att under den kommande sommaren utföra bergsprängningar och andra markarbeten på platsen. För att arbetena skulle gå så snabbt som möjligt begärde den strängt upptagne Blom att en sjöofficer skulle anställas som arbetsledare. Som nivelleur önskade han mekaniske eleven Blom. Denne borde också biträda vid arbetsritningarnas utförande, ett arbete som Fredrik

Blom tidigare mestadels tvingats betala ur egen kassa. Coyet godkände endast anställandet av Gustav Adolf Blom, som under många år framåt skulle bli till stor nytta och som efter Fredriks död skulle överta befattningen som örlogsstationens arkitekt. Befattningen stannade därmed inom familjen, för Gustav Adolf var yngre bror till Fredrik och liksom honom tillhörig Mekaniska kåren. Brodern hade också varit elev vid Konstakademiens byggnadsskola. Denna nepotism framskymtar även vid senare tillfällen, som när Fredrik anställde sina bägge systemsöner Hawerman vid Överintendentsämbetet under den period när han själv var tillförordnad överintendent.

Kupolen

Med hjälp av kommenderade båtsmän och dalkarlar som arbetade på beting, utfördes de närmaste åren markarbetena på tomten. I närheten av Karlberg och i Solnaskogen sprängdes granitblock, som under Fredrik Bloms personliga kontroll höggs till kant-, sträck- och trappstenar. Stenfoten fullbordades 1825 men under de kommande åren måste arbetet läggas ner flera gånger. Det var svårigheter både med ekonomi och med arbetskraft, men 1832 stod yttermurarna i stort sett färdiga. År 1833 blev äntligen ett år med påtagligt arbetsresultat. Man började med att avlägsna skyddande betäckningar och bytte sedan virke i byggnadsställningarna. Därefter byttes även virket i

fönster och dörrar från furu till ek. Så putsades hela exteriören, ställningarna avlägsnades och byggnaden uppenbarade sig för första gången i sina enkla, välavvägda former. Under sommaren lyckades Blom, med stöd från kungen, att få Förvaltningen att godta en kupol i stället för en enklare takform. Blom satte omedelbart igång med arbetena och med hjälp av lätta ställningar från kornischen kunde han mura upp attikan. Detta var nödvändigt då medel för att uppföra byggnadsställningar från marknivån saknades. I juli 1843 var kupolen välvd och även beslagen med järnbleck. Ansvarig för det sistnämnda arbetet var bleckslagarmästaren Meurling, som i sitt kontrakt måste gå med på den hårda bestämmelsen att «ansvara för alla brister som å taket kunna yppas under nästföljande 10 år». Ännu saknades dock lanterninen, utformad som ett klassiskt tempel, som skulle pryda kupolen.

När nu stora delar av de yttre arbetena var avslutade kom turen till kyrkans interiör. En viktig del av interiören var de 20 fristående joniska kolonnerna som skulle omgärda kyrkorummets. De var från början avsedda att utföras i trä, men redan 1827 hävdade Blom, med stöd av Coyet, att det var fördelaktigast att gjuta dem i järn. Förvaltningen lät sig dock inte ryckas med av Coyets optimism, utan fastställde att kolonnerna skulle utföras i olikartat material, baserna av huggen sandsten, skaften av för ändamålet särskilt bränt tegel och kapitälerna av armerad gips. Större betydelse för interiörens utseende fick den nya anordningen av altarplassen som förvaltningen 1833 anmälde för Kungl. Maj:t. I det ursprungliga approberade förslaget hade Blom utformat en absid. Innanför en halvcirkelformad altardisk skulle det klassiskt utformade altarbordet resa sig. Fonden skulle utgöras av fyra toskanska kolonner, med draperier emellan. Kolonnerna skulle uppbära en läktare med predikstol. Hela anordningen var till stor del ekonomiskt motiverad, då man på detta sätt kunde spara in en altartavla.

Sammanförandet av altare och predikstol var dock knappast lämpligt ur estetisk och kultisk synpunkt, så Blom föreslog nu i stället att altarväggen skulle göras plan och prydas med en altarmålning, som sedd från kyrkans

Ett av målen med den pågående renoveringen är att öka tillgängligheten för funktionshindrade. Vid den södra entrén jämnas nivåskillnaderna med en ramp.

Kyrkan återfick sin ljusa kulör i samband med Fastighetsverkets fasadrenovering 1998.

mitt interfolierades med arkivolt och kolonner. Predikstolen placerades strax framför två kolonner väster om altaret. De stora ofärgade fönstren, som vetter åt alla väderstreck, ger fortfarande det jämna och klara ljus som är en av centralkyrkans fördelar.

Karl Johans kyrka

Under de följande åren förlöpte arbetena med kyrkan mycket långsamt. Först våren 1841 slöts kontrakt beträffande lanterninens utförande, ett ärende som föregåtts av många meningsutbyten. Lanterninen uppfördes under sommaren och avslutades i september med att fönstret i lanterninens botten ned mot kyrkan täcktes av vitt taffelglas.

Interiören var vid denna tid långt ifrån färdig. Problem hade uppstått bland annat med måleriarbetena, men våren 1841 meddelade Blom att han lyckats införskaffa anbud «av en utmärkt konstnär, herr professor Linnell som av kärlek för konsten nedsatt sitt anbud ända till 466 riksdaler banco». Professorns arbete med kassettmål-

ningarna i taket ansågs så lyckade att han även fick uppdraget att måla kolonner och pilastrar. Trots förvaltningens motstånd blev inte kyrkans inre målad i kallt onyanserat vitt utan fick en väl stämd kolorit, som fick betydelse för kolonnernas och listverkens karaktär.

Innan de sista statsbidragen för måleriarbetena blivit beviljade – det rörde bland annat predikstolen – hade kyrkan invigts. Detta skedde den 24 juli 1842. Den sjunde samma månad hade chefen för Sjöförsvarsdepartementet meddelat att kungen tillåtit att den efter honom skulle få benämnas Karl Johans kyrka. Redan några månader efter invigningen togs kyrkan även i bruk som konsertsal.

Församlingen upphör

Kyrkan har inte förändrats i någon högre grad sedan invigningen. De apostlastatyer som pryder murnischerna understryker det antikiserande i rummet, men de fick efter några år sällskap av professor Byströms två stora gipsgrupper. Deras uppställning i kyrkan berod-

de väl mest på att boutredningsmännen av skulptörens dödsbo skänkte dem hit för att på något sätt få dem placerade. Det är inte känt vad arkitekten tyckte om idén. År 1863 inlades stengolv i stället för det ursprungliga trägolvet och smärre reparationsarbeten genomfördes 1894. På 1920-talet målades de flesta av byggnaderna på Skeppsholmen, så ock kyrkan, i en gul färg som man då uppfattade som traditionell. Den ursprungliga ljusa färgen återkom vid renoveringsarbetena 1998.

Beredskapstjänsten under de bägge världskriegen medförde förluster, inte minst för flottan. Till minne av de sammanlagt 83 man som omkom under tjänstgöring har flera minnestavlor satts upp vid kyrkans huvudentré mot väster.

Skeppsholmsförsamlingen upphörde 1969 då örlogsvarvet slutligen flyttade ut till Muskö i Stockholms södra skärgård. Flottan hade då, i olika etapper från 1945, även övergivit sina anläggningar på ön. ■

*Thomas Roth;
Forskare vid Armémuseum*

Palatium Admiralitatis

Den slottsliknande byggnaden vid Skeppsholmens västra strand är inte ett lustslott från Johan III:s dagar, som man ibland kan få höra berättas. Det byggdes vid 1600-talets mitt för flottans praktiska behov och har under perioder tjänat som arkiv, magasin och kasern.

Under Gustav Vasas regeringstid, 1523–60, skapades en svensk örlogsflotta och Stockholm blev rikets förnämsta örlogsbas. Den äldsta skeppsgården låg nedanför slottet Tre Kronor, men redan vid mitten av 1500-talet flyttade huvuddelen av verksamheten till Käpplingeholmen, nuvarande Blasieholmen, som därefter kallades för Skeppsholmen. Här byggdes flera stora fartyg, bland andra det olycksaliga regalskeppet *Vasa*.

Amiralitetskollegiet bildades 1634 och då uppfördes ett amiralitetshus på holmens högsta punkt. Huset är delvis bevarat i Sörensenska huset vid Fersenska terrassen.

Lustholme blir skeppsholme

På 1640-talet flyttade flottans verksamhet till den angränsande Lustholmen, som fick överta namnet Skeppsholmen. Benämningen Lustholmen kom sig av att Gustav Vasas tre söner – Erik, Johan och Karl – som efterträdde varandra som svenska kungar och regerade mellan 1560 och 1611, använde holmen till sommarnöje.

Vid mitten av 1640-talet slutade amiralitetskollegiet att sammanträda i huset på Gamla Skeppsholmen och 1647 uppläts det åt riksstallmästaren, varefter kollegiet tvingades att helt lämna sitt viste på Blasieholmen.

Kunglig majestät beslöt därför att ett nytt ämbetshus skulle uppföras på Nya

Skeppsholmen. Det började byggas 1647 och togs i bruk 1650. Arkitekt var sannolikt nederländaren Louis Gillis, som hade varit verksam i Stockholm sedan början av 1620-talet.

Huset inrymde ursprungligen amiralitetskollegiets kansli och sammanträdessal

samt ett segelmagasin. Byggnaden var utformad i holländsk renässansstil med hög takresning och höga dekorerade gavlar.

Våningarna var indelade med listverk och husets hörn pryddes av rustiktedjor. Eventuellt var fasaderna rödfärgade och mönstrade av målade tegelfogar, vilket var vanligt vid den här tiden. Entrén pryddes av en skulpterad portal som kröntes av stora riksvapnet buret av två lejon.

På ett av Jean le Pautres kopparstick efter Erik Dahlberghs teckningar av Karl X Gustavs begravning den 4 november 1660 ser vi det nya amiralitetshuset – Palatium Admiralitatis – i all sin glans omgivet av saluterande örlogsfartyg. Av den ursprungliga praktiken återstår dock i dag blott den skulpterade portalen.

Husets ursprungliga disposition bjöd inte på några märkvärdigheter. På bottenvåningen fanns ett stort och två mindre rum på vardera sidan av trapphuset. Våningen en trappa upp var huvudvåning och indelad på samma sätt som bottenvåningen, men takhöjden var större. Här uppe fanns bland annat

Amiralitetshuset som det framträder på Carl Johan Billmarks stora Skeppsholmspanorama från 1840-talet.

amiralitetskollegiets sammanträdessal. Översta våningen bestod av två stora rum som inrymde segelmagasinet. Den ursprungliga dispositionen framgår av ritningar från 1751, som upprättades med anledning av en föreslagen ombyggnad för flottan.

Kronans säd och kungens arkiv

Det nya amiralitetshuset fick inte heller tjäna sitt egentliga syfte särskilt länge, för 1680 flyttade flottan till Karlskrona och därmed degraderades den ståtliga byggnaden till att användas för simplare ändamål även om amiralitetsrätten fortsatte att nyttja den stora sammanträdessalen ännu ett tiotal år. Huset i övrigt användes de första åren efter flottans flyttning bland annat som provisoriskt sjukhus.

södra flygel och det stackars huset degraderades ytterligare. Det var Kronans stora behov av spannmålmagasin som fällde avgörandet. Det var nämligen så att en stor del av statens skatter, arrenden och andra avgifter betalades in natura, företrädesvis med säd. All denna spannmål måste lagras någonstans och det är förklaringen till att så många av rikets historiska byggnader under lång tid användes som sädesmagasin. På Skeppsholmen fanns för övrigt redan tidigare två stycken kronomagasin.

Den nya användningen av Amiralitetshuset gjorde det nödvändigt med en ombyggnad, som genomfördes 1756–58 efter ritningar av överintendenten Carl Johan Cronstedt. Invändigt gjordes ganska stora ändringar och dessutom revs husets skorstenar och

«Att tillökas med några ornament»

År 1797 hyrdes kasernen – som disponerades av konungen – ut till Arméns flotta (Skärgårdsflottan) och det var nu som en segdragen ombyggnadshistoria tog sin början. Vid mitten av 1810-talet kopplades Fredrik Blom (1781–1855) in på projektet. Vid den här tiden var han bland annat major vid örlogsflottans mekaniska kår och arkitekt vid Kronans allmänna byggnader i Stockholm. Under årens lopp utarbetade han flera förslag till ombyggnad av Amiralitetshuset innan man slutligen kom till skott.

Fredrik Blom var en av de främsta svenska arkitekterna under 1800-talets första hälft. På Skeppsholmen har han, förutom Amiralitetshuset, bland annat

På ett av Jean le Pautres kopparstick, som visar Karl x Gustavs begravningsfölje 4 november 1660, ses Amiralitetshuset till vänster bakom saluterande örlogsfartyg.

I slutet av 1600-talet flyttades efter hand en mängd arkivalier från slottet till Amiralitetshuset till dess att det – så när som på vinden – var helt fyllt med slika persedlar. Även utrymmet under taket lyckades Kongl. Archivum så småningom tillskansa sig från amiralitetskollegiet. Men huset var i dåligt skick och en reparation var av nöden. Det var den allerstädes närvarande Nicodemus Tessin d.y. som fick ansvaret för iständsättandet, och reoveringen genomfördes 1705–06.

Nu revs de höga gavlarna och taket sänktes med den översta våningen. Av 1600-talets dekorationer behölls bara portalen. Koppartaket såldes, fönstren försågs med järnluckor och av Palatium Admiralitatis blev rätt och slätt ett magasin.

Vid mitten av 1700-talet började arkivalierna att flyttas till det nya slottets

några fönster murades igen.

Det var dock bara en fjärdedel av huset som användes till spannmålmagasin. Resten inreddes på 1760-talet till kasern för de båtsmän som var kommanderade till Stockholm. Skeppsholmen och Kastellholmen hade nämligen återfått sin marina betydelse 1715 när en galärflotta skapades.

På 1770-talet blev magasinet havreupplag för hovstallet och på 1790-talet revs magasininredningen slutligen ut och huset blev kasern i sin helhet. Innan dess hade man haft tankar på att bygga om det till amiralitetskyrka och det gick så långt som till att ett förslag utarbetades 1791, men sedan föll projektet.

Carl Johan Billmarks litografi från 1840-talet visar Amiralitetshuset som det såg ut efter 1700-talets magasinombyggnad.

ritat Skeppsholmskyrkan, Kasern 11 samt Exercishuset och på Kastellholmen är Kastellet hans verk. Bland övriga arbeten märks Kungliga Borgen på Gärdet, Rosendals slott och Livgardets till häst kasern vid Storgatan, som numera hyser Riksantikvarieämbetet.

Blom är också känd för sina flyttbara hus, som blev en stor framgång. År 1844 hade 140 stycken tillverkats; många uppfördes på Djurgården och flera gick på export.

I sina offentliga uppdrag förvaldade Blom en svensk tradition som utmärks av enkla, funktionella och välproportionerade byggnader, men intrycken av den franska nyantika arkitekturen från 1700-talets senare del är också tydlig i de tidigare verken. Särskilt livgardeskasernen har en martialisk och monumental karaktär där dekorativa fasadelement spelar en underordnad roll.

Stockholms stadsbild påverkades i hög grad av Fredrik Bloms arkitektur under 1800-talet. Från vänster ses Amiralitetshuset ritat 1844, Karl Johans kyrka 1823–33, Hantverkskasernen 1828, Båtsmanskasernen 1813 (ovanför Intendenturförrådet) och i bakgrunden, på Gärdet, Livgardeskasernen från 1805.

Då Amiralitetshuset omgestaltades på 1840-talet var myten om dess ursprung som lustlott år Johan III fortfarande levande. Huset försågs därför med arkitektoniska utsmyckningar som skulle motsvara dess antagna historia.

Senare kommer mer renodlade empireredrag in i hans arbeten. I Kungliga Borgen till exempel finns de antikiserande figurer som man förknippar med det första kejsardömets arkitektur.

Tämligen tidigt använde sig Blom av det medeltidsimiterande formspråket och när det gäller militära byggnader ritade han i själva verket den första i denna stil i vårt land. Det är den ännu bevarade lilla vaktbyggnaden vid Galärvarvet i Stockholm, som projekterades 1832 och uppfördes några år senare. Ytterligare några år senare byggdes muren runt varvet i samma stil och 1846–48 tillkom Kastellet på Kastellholmen.

Det slutliga förslaget till ombyggnad av Amiralitetshuset utarbetade Blom på sommaren 1843. Det visar en stram klassicistisk exteriör av samma kynne som flertalet av arkitektens byggnader på Skeppsholmen och annorstädes. Denna sparsmakade arkitektur var till väsentlig del ekonomiskt motiverad och Blom hade fått ett föregående förslag från samma år refuserat av chefen för Sjöförsvarsdepartementet viceamiral Johan Lagerbjelke, på grund av att det ställde sig för dyrbart. Men nu klockan fem i tolv ändrade sig samme

Lagerbjelke och anförde i konseljen den 24 maj 1844: «... om icke K. Maj:t i anseende till nämnda byggnads läge vid hamnen, i näder skulle kunna tänkas tillåta, att den fastställda ritningen finge, enligt en nu förevisad särskild ritning, tillökas med några ornament, varigenom kasernbyggnaden, som, i anseende därtill att den fordom varit ett lusthus för konung Johan III, ägde en viss historisk märkvärdighet, kunde erhålla ett prydligare utseende».

Det tycks som om detta var Lagerbjelkes egen idé, därtill inspirerad av den gamla myten att den gamla kasernen en gång varit kung Johans lusthus. Möjligtvis kan Oscar I haft ett finger med i spelet eftersom han var intresserad av tidens arkitekturromantik. Hur som helst, Blom hade utarbetat ett exteriörförslag i 'nederländsk stil' som visades upp i konseljen och godkändes. Förebilden var naturligtvis husets ursprungliga utseende, om än dramatiserat av de fyra hörntornen, som för övrigt inte fyller någon som helst praktisk funktion.

Nu äntligen kunde arbetet börja. Det mesta av husets innanmäte revs ur och alla bjälklag utom det ovan bottenvåningen flyttades. Nya fönster togs

upp i de gamla murarna och huset fick ny inredning. Planförändringarna var dock inte så stora. Efter ombyggnaden innehöll bottenvåningen matsal, kokrum, marketenteri, vaktrum, officersrum och informationsrum. På våningen en trappa fanns kompanichefens expedition, officerskök, underofficersrum, underofficerskök och informationsrum. De båda övre våningarna innehöll vardera två stora logement samt repetitionslokal och förläggingsrum för musiken fördelade på båda våningarna. Kasernen rymde efter ombyggnaden 180 man, således ett fyrtiotal i varje logement.

Exteriören fick det utseende den har i dag, med den skillnaden att den tegelröda fasaden fick ett mönster av imiterade murfogar.

Den närmaste omgivningen ordnades genom att berget täcktes med jord och gräs. Blom hade egentligen tänkt sig att ge det hela utseendet av en bastion krönt med en krenelering, men man fick nöja sig med en kompromiss. I juni 1846 kunde G. A. Blom, som vikarierade för den 'riktige' Blom, anmäla till eskaderchefen att kasernen slutligen var färdig för inflyttning.

Det nya huset blev mycket uppskat-

Längst t.v. Portalen är i original från 1600-talet och har infogats i 1800-talets romantiska förvandling av byggnaden.

T.v. Sedan hösten 2000 fungerar Amiralitetshuset som huvudkontor för Svenska Turistföreningen.

Under. Interiören är helt förändrad till moderna kontorsrum.

tat av samtiden och exempelvis skriver Gustaf Thomée i Stockholmska promenader från 1863: «... på en höjd samt bildande ett motstycke till kyrkan, ligger den andra av Skeppsholmens praktbyggnader, *Kanonierkasernen* eller det förut omnämnda Kon. Johans Hus. Denna byggnad, som varit använd dels till säte för amiralitetet, dels till magasinshus samt till förvarande af handlingar, tillhörande Riks-Archivet och Kammar-Kollegii Archiv, blef i början af 1700-talet upplåten till kasern, men hade länge ett högst ruskigt utseende, tilldess, så påstås det, Konung Oscars konstsinne någon tid efter det Skeppsholmskyrkan invigdes, eller år 1846, med ens förvandlade den till ett värdigt motstycke till denna. Sedan denna tid står det gamla Kung Johans Hus med rikt prydda gaflar i Normandisk stil och med toureller i de fyra hörnen på sin gräsbevuxna höjd som en bland Stockholms vackraste byggnader och ger en fulländning åt utsigten öfver Skeppsholmen ... ».

Huset kom att användas som kasern under drygt hundra år efter Bloms ombyggnad, så småningom under namnet Kasern I. De båda nedre våningarna ianspråktogs efter hand helt för kansli-

lokaler och 1940 delades de fyra stora logementena upp i mindre och mer tidsenliga förläggningar och dagrum.

Från kasern till kontor

Stora delar av flottans station flyttade några år efter andra världskriget till Berga och Hårsfjärden i Stockholms skärgård. Därför behövdes inte längre lika stora förläggningsutrymmen på Skeppsholmen som tidigare och Kasern I byggdes 1952 om till kansli för ostkustens marindistriktsstab och blev på nytt ett slags amiralitetshus. Arkitekt för ombyggnaden, som utfördes av Fortifikationsförvaltningen, var Rudolf Cronstedt. Något senare uppläts Kasern II till Konsthögskolan och Exerchuset till Moderna museet.

Riksdagen avgjorde 1953 den utomordentligt segdragna frågan om lokaliseringen av örlogsvärvet och flottans stockholmsstation. Det beslöts att örlogsvärvet skulle flytta till Muskö och flottans station till Berga. Flyttningarna genomfördes slutgiltigt 1969. Marinen disponerade emellertid Amiralitetshuset ytterligare en tid och först 1993 överlät Fortifikationsförvaltningen byggnaden till det nybildade Statens fastighetsverk.

Huset var delvis i dåligt skick och planlösningen var svårutnyttjad och otillfredsställande – därför var huset i behov av en genomgripande restaurering. Restaureringen, som genomfördes 1997, projekterades av White arkitekter med Mats Wählin som ansvarig

arkitekt. Förutsättningen var att huset även framgent skulle fungera som kontor.

De mest omfattande åtgärderna var att en hiss installerades och att ett reservtrapphus byggdes, vilket var byggnadstekniskt komplicerat. Vidare inreddes vinden, och genom att riva ett antal mellanväggar från 1950-talets ombyggnad skapades tydligare rumssammanhang och en mer ändamålsenlig planlösning. El- och ventilationsinstallationerna förnyades. I görligaste mån sparades ursprungliga inredningsdetaljer, bland annat ett par kakelugnar som hade lyckats överleva. Men det bör understrykas att huset är byggt som kasern och aldrig har gömt på några överdådiga inredningar.

Exteriören återställdes till det utseende den hade efter Bloms ombyggnad, med undantag för de vita imiterade tegelfogarna. Exteriördetaljerna var delvis i mycket dåligt skick.

Gaveldekorationerna hade vittrat sönder och ersattes med nya. Tornspirornas träkonstruktioner var till stor del upprutnade och nya tillverkades på plats.

Sedan hösten 2000 hyr Svenska Turistföreningen Amiralitetshuset. Turistföreningen bildades 1885 och under mottot 'Känn ditt Land' har den utvecklats till en av Sveriges största folk rörelser – från blygsamma 47 medlemmar det första verksamhetsåret till drygt 300 000 i dag. ■

Staffan Nilsson;
Fil. dr, Byggnadsantikvarie

Gute- hövdingens gård

LÄNSRESIDENSET I VISBY

Landshövdingen på Gotland styr sitt län från ett anspråkslöst 1700-talshus vars inredning nyligen ställts i ordning av Fastighetsverket. Residenset ligger i Visbys muromgärdade innerstad som sedan 1995 finns med på UNESCO:s världsarvslista.

Vid freden i Brömsebro 1645 blev Gotland åter svenskt efter skiftande öden och dryga hundra år av danskt välde. Den förste svenske landshövdingen på ön blev amiralen Åke Hansson Ulfsparre.

De danska läns herrarna hade residerat på Visborgs slott, som anlagts av Erik av Pommern i början av 1400-talet. Vid mitten av 1500-talet hade slottet utvidgats och moderniserats men nu, ett hundratals år senare, var det förfallet och omodernt. Ulfsparre vägrade att flytta in i den gamla borgen och bosatte sig i stället i ett hus vid nuvarande Donners plats.

Samtidigt planerade han ett nytt residens vid Strandgatan. Detta uppfördes under hans efterträdare Gustav Banérs landshövdingetid och blev färdigt omkring 1650.

Huset betraktades nog redan från början som ett provisorium, och drottning Kristina hade planer på att uppföra ett mer representativt residens av material från Visborg, som hade sprängts av danskarna när de utrymde ön 1679 efter den treåriga ockupationen under skånska kriget. Drottning Kristina härskade över Gotland, eftersom landskapet var ett av de underhållsländer som tillerkändes henne efter abdikationen 1654.

Till yttermera visso ansågs residenset vid Strandgatan redan efter femtio år vara uttjänt, och stadens borgmästare och råd förklarade att det «mera tjänade till brännved än till reparation».

Landshövdingarna fick emellertid hålla till godo med detta bofälliga hus ännu i tio år, men från 1711 fick de i stället ekonomisk ersättning för att hyra bostad i Visby.

Det anspråkslösa 1600-talsresidenset finns fortfarande kvar och när det restaurerades i slutet av 1960-talet upptäcktes interiörmåleri från husets byggnadstid.

Även om drottning Kristinas länsresidens inte blev uppfört så övergav man inte planerna på en ordentlig landshövdingebostad i Visby. Johan Didrik Grönhagen, som blev landshövding 1728, lät till och med utarbeta fullständiga ritningar till ett länsresidens. Maktthavarna i Stockholm gjorde dock tummen ner eftersom de fann Grönhagens projekt för extravagant.

Roma kungsgård två mil utanför Visby disponerades av landshövdingar-

Länsresidenset är inrymt i en relativt anspråklös byggnad från 1700-talets andra hälft. Huset, som ligger vid Strandgatan i Visby, förvärvades av Kronan 1822.

na som en löneförmån sedan 1717. Efter att landshövding Grönhagen misslyckats med residensprojektet inne i Visby vände han sina blickar mot Roma där han lät uppföra den ännu bevarade mangården efter mönster av fastlandets sätesgårdar.

Roma var i närmare 100 år i praktiken landshövdingarnas permanenta residens, där de också bedrev ett betydande jordbruk.

Köpmann Schwans hus

Men från Roma tog det för lång tid att ta sig till Visby, och sedan landshövdingen och militärbefälhavaren Carl Fredrik Aschling skrivit till Kungl. Maj:t 1812 och beklagat sin belägenhet insåg man till slut i Stockholm att residensfrågan måste lösas på ett vettigt sätt. Konteramiral Aschling hade närmast ett inköp av Donnerska huset i tankarna när han formulerade sina önskemål: «... Jag får därför underdånigst anhålla, att Eders Maj:t Nådigst täcktes anordna för Landshövdingen och MilitaireBefälhafvaren på Gottland ett Säte eller Boställshus, i likhet med hvad Landshövdingarne i de flesta Län äga, antingen genom nybyggnad eller det som torde blifva mindre kostsamt, genom inköp och förbyggnad af någon egendom ... »

Höga vederbörande tog till sig amiral Aschlings synpunkter, men valet föll i stället på köpmannen Nils Johan Schwans hus vid Strandgatan, som förvärvades 1822. Huset, som var uppfört under andra hälften av 1700-talet, var en tio fönsteraxlar lång byggnad av kalksten i två våningar under brutet tegeltak. Det hade den för tiden karaktäristiska sexdelade planen med en sal och förstuga i mitten med två rum på vardera sidan.

Det Schwanska huset uppfyllde inte riktigt kraven på ett landshövdingeresidens och därför byggdes det till vid mitten av 1830-talet. Huset förlängdes mot söder och samtidigt uppfördes ett stall mot gården. Under 1840-talet förlängdes stallbyggnaden mot söder samtidigt som ett vagnslider byggdes i sydvästra hörnet av tomten. Vagnshuset byggdes på 1930-talet om till vaktmästarbostad.

På 1860-talet behövde länsstyrelsen större lokaler och man köpte då grannhuset, Westbergska gården. Det fanns

Över: En av salongerna har möblerats med moderna möbler och Karl Johan-stolar i mahogny.

Under: I entréhallen – rokokomöbler från 1700-talet.

Motstående sida.

Över: Den nyrenoverade matsalen med koboltblå väggar.

Under: Stora salongen möblerad med gustavianska möbler från tiden. Renoveringen av interiörerna har letts av inredningsarkitekt Carita Kull vid Fastighetsverket.

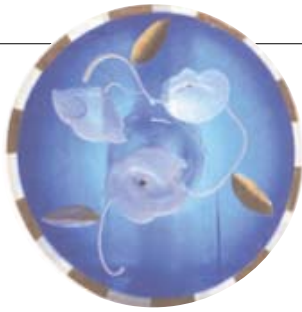

också planer på att bygga en särskild landshövdingebostad, skild från kansli-lokalerna. Två förslag utarbetades, det ena av Pehr Ulrik Stenhammar, som placerade byggnaden i Slottsparken mittemot residenset. Det andra förslaget hade Albert Törnqvist som upphovsman och han placerade huset på den Westbergska tomten invid det gamla residenset. Båda projekten var hållna i nygotisk stil, som ansågs lämplig i Visbys medeltida miljö. Inget av

projekten utfördes och man nöjde sig i stället med att bygga om den Westbergska gården, där länsstyrelsen flyttade in 1871 och fortfarande har lokaler.

I början av 1900-talet projekterade Gustaf Hermansson en om- och tillbyggnad av residenset, som genomfördes till vissa delar.

Gustaf Roos var landshövding 1912–27 och under hans tid utfördes en hel del arbeten i residenset, bland annat inreddes sovrum på vinden.

Sex rums representationsvåning

Det långsmala residenskvarteret, som ligger strax ovanför hamnen, sträcker sig mellan Strandgatan och Korsgränd.

På 1930-talet fick också kanslihuset, den forna Westbergska gården, ett brutet tak och ansluter därför numer till det Schwanska huset.

Residensets huvudentré ligger vid Strandgatan, mitt på det ursprungliga huset. Den fick sin nuvarande placering under Gustaf Hermanssons ombyggnader i början av 1900-talet. Samtidigt inreddes då en entréhall med svartvitt stengolv, ekpaneler, kakelugn och en trappa av vit marmor med balustrad av ek. Av Hermanssons inredning finns i dag bara kakelugnen och trappan kvar. Kakelugnen är en 1700-talspastisch med mönster i blåvitt med nordstjärnor och kronor. Den är rätt typisk för det intresse för rokokons och den gustavianska tidens arkitektur, inredningar och konsthantverk som uppstod kring sekelskiftet 1900.

Över: Glasfat av konstnärinnan Ulla Forsell.

Under: Den öppna spisen i biblioteket fanns ursprungligen i gamla residenset.

Marmortrappan leder upp till representationsvåningen, som består av sex stycken rum. Det förnämsta är Stora salongen som sträcker sig över husets hela bredd och har behållit sin form från den schwanska tiden. Rummet, som är möblerat i gustaviansk stil, har nyligen renoverats. Det mönstrade parkettgolvet lades in under den hermannssonska renoveringen.

Matsalen har precis som salongen nyligen renoverats och i en del av rummet har väggarna målats i koboltblått med kalkfärg direkt på putsen.

Matsalen fick sin nuvarande storlek under landshövding Roos tid genom att man slog samman två rum. Matsalen kläddes då också med höga vitmålade paneler, som dock togs bort ganska snart.

Till Stora salongen ansluter Lilla salongen där det finns en 1700-talskakelugn. Väggarna är dekorerade i 1700-talsstil och möblemanget är gustavianskt. Innanför Lilla salongen finns ett kabinett av rokokokaraktär. Här finns också ett ganska märkligt spanskt renessansskåp.

Biblioteket, som i dag knappast gör skäl för namnet, skapades vid Her-

manssons ombyggnad av ett par mindre rum och ett trapphus. Rummets förnämsta prydnad är den stora öppna spisen av sandsten. Den bär årtalet 1647 och beställdes av amiral Ulfsparré för 'Gamla residenset', där den också stod tills den skänktes till nuvarande residenset av konsul Nils Friberg på 1910-talet.

Gunnar Svahnström, som var landsantikvarie på Gotland, har beskrivit spisen i en artikel i Gotländskt Arkiv 1968: «Spisen har det för 1600-talets gotländska sandstensspisar karaktäristiska utseendet med skulpterade figuråla sidoständare, här i form av nakna putti, ett framstycke med kartusch i mitten omgiven av vapensköldar samt en krönande kartusch, som på detta exemplar bär årtalet 1647. Den vänstra vapenskölden visar ätten Ulfsparrés vapen, den högra ätten Kyhles. Över den förra står initialerna AHVS [Åke Hansson Ulfsparré] och över den senare FMK [Fru Margareta Kyhle]. Spisen är efter vanligheten målad i olika färger.» Rummets empiremöbel fanns faktiskt här redan på 1910-talet.

Till residenset hör en stor trädgård mot Korsgränd, som har sitt namn efter det medeltida stenkorset i muren mot gatan. Trädgården delas i två terrasser av den gamla ringmuren.

Residenset i Visby är statligt byggnadsminne sedan 1935. ■

Staffan Nilsson;
Fil. dr, Byggnadsantikvarie

Fem och fyrtiofem

Ankomsttiden för nattbåten från Nynäshamn är okristlig men ändå står vi, några stycken, uppe på däck och räknar in de välbekanta tornen – domkyrkan S:ta Maria, Dalmanska, Kruttornet, vattentornet och radiomasten i Follingbo. Vid klart väder syns vindkraftverken vid Tjauls i Lummelunda.

Den gotländska festmaten har inte behövt visa var man står på den sociala rangskalan på samma tydliga sätt som i andra landsändar. Gotland har varit mer socialt homogent. Den annorlunda kryddningen av den gotländska maten har sitt ursprung i långväga medeltida handelsförbindelser och klosterväsende.

När ångfartygen i Stockholm började gå på Gotland under 1800-talets andra hälft kom nymodigheter direkt från storstaden till ön, utan förändrande omvägar. I det sura rågrödet och den rökta fisken kan man spåra influenser från Baltikum, i första hand Estland.

Vi hoppar över traditionell mat som lambskallar, glödhoppor, ungstrull och lammsmäcka och låter oss inspireras till en lustfylld måltid skapad av ingredienser från ön jag alltid längtar till.

Både recept och kasp (en sorts vild purjolök) till förrättens soppa kommer från Marie Björkegren i Martebo. I uppteckningar från Lau och Ganthems socknar berättas att man lade gullviveblomster i soppan. Något mer livgivande är svårt att tänka sig.

Lammsteken och äpplena kommer från Stenkyrka socken där moderträdet till Stenkyrkaäpplet finns kvar på Gräne gård. Getosten borde kommit från Eksta gårdsmejeri men får här ersättas av fransk sådan sedan mejeriet nyligen lagt ner. Timjan från Etelhems kryddgård, salmbär från Majstregården i Sundre och gorånen slutligen är hela Gotlands festkaka.

Kajpsoppa

0,5 dl kajpar (kan ersättas av späd salladslök)
7 dl vatten
2 msk smör
2 buljongtärningar eller egen god buljong
1,5 dl mjölk
1,5 dl grädde
2 msk vetemjöl

Gör en redning på vanligt sätt och späd med grädde, buljong och mjölk. Lägg i den fint skurna kajpen och koka några minuter. Smaka av med peppar.

Urbanad lammstek

fyllt med äpplen och getost, timjanspotatis och den goda skyn.

En urbanad lammstek (1,5 kg)
2 syrliga äpplen
rivet skal från en citron
1 vitlöksklyfta
en skiva Chèvre
salt och peppar

Skiva de skalade och urkärnade äpplena och stek i lite smör. Strö över aningen socker, citronskalet och den hackade vitlöksklyftan. Fyll steken med äpplena och den mosade osten och bind upp steken. Bryn den runt om och ställ den sedan i 175 grader varm ugn tills innertemperaturen är 65 grader. Det tar ca en timme.

Koka små fina borstade oskalade potatisar i tio minuter. Låt svalna. Stek dem sedan gyllene i olivolja och myck-

et timjan och låt även en liten skvätt vitt vin koka in på slutet.

Servera köttet i skivor med några potatisar och den goda skyn från steken.

Salmbärsparfait med gorån

Salmbär, som är en slags gotländska blåhallon, växer i mängder i vägrenar och längs stigar. Kan ersättas med björnbärsylt.

5 äggulor
5 dl grädde
4 cl punsch
250 g salmbärsylt

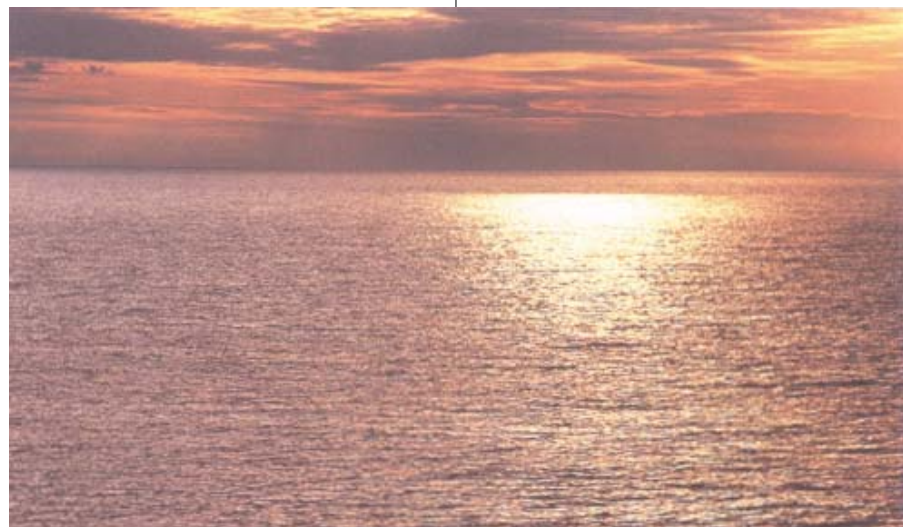
Rör sönder syltens bär med punschen. Vispa grädden och äggulorna var för sig. Blanda grädde, sylt och äggulor försiktigt till en prickig ljuslila blandning. Frys i portionsformar eller avlång brödform.

Gorån

1 ägg
1 dl socker
1 dl vispgrädde
1 msk konjak
1 krm malen kardemumma
125 g rumsvarmt smör
5–6 dl vetemjöl

Vispa ägg, grädde och socker pösigt. Rör ner konjak och kardemumma. Rör ner mjöl och det rumsvarma smöret växelvis. Låt degen vila över natten. Kavla sedan tunt och grädda i ett gorånjärn. Renskär kanterna medan korna är varma.

Eva Rosander

Dags igen för Helgopriset

Fastighetsverkets arkitekturpris delas i år ut för andra gången. Första gången var 1996 då den gamla ladugården i Alnarp utsågs till vinnande förslag.

Helgopriset är Sveriges största arkitekturpris med en prissumma på 150 000 kr, och utdelas för förtjänstfull komplettering av ett äldre byggnadverk, där tillägget tillför sådana kvaliteter att det samspelar med det äldre byggnadsverket till en god arkitektonisk helhet.

Årets pristagare väljs bland byggnadsprojekt som färdigställda efter 1 juli 1996. Byggnaden måste ligga i Sverige, men behöver inte ägas av staten eller det allmänna. Den behöver heller inte vara kulturskyddad eller byggnadsminnesförklarad.

Alla är välkomna att senast den 29 juni 2001 lämna förslag på pristagare. Förslagen ska ges på särskild blankett som kan hämtas på Fastighetsverkets hemsida: www.sfv.se På vår hemsida finns även stadgar för priset. En jury med representanter för Konsthögskolan, Riksantikvarieämbetet, Svenska arkitekters riksförbund och Statens fastighetsverk nominerar i september 8–10 förslag.

Prisutdelningen sker den 21 november i samband med en seminariedag om byggnadsvårdsfrågor.

NOTISER

Litauiskt arkitekturpris

Litauiska arkitektförbundet och Myndigheten för kulturminnesskydd har utsett Sveriges ambassad i Vilnius till «den bäst renoverade offentliga eller affärsmässiga fastigheten i Vilnius gamla stad». Ambassadbyggnaden har vunnit priset för «en estetisk byggnad och gård» i konkurrens med kulturhus av olika slag.

Fastighetsverket köpte 1996 den då mycket förfallna byggnaden i den vackra och arkitektoniskt rika stadskärnan, som finns upptagen på UNESCO:s världsarvslista. Byggnaden, som beskrevs utförligt i förra numret av Kulturvärden, har anor från medeltiden och spåren från olika tidsskeden har tagits väl till vara vid renoveringen. Redan 1998 fick ambassadbyggnaden en utmärkelse för bästa tak i Vilnius. Ombyggnaden är ritad av arkitekt SAR Jan Flank och arbetet har letts av Fastighetsverkets bygghenhet.

Mörkrött kan bli rosa

Uppsala slotts nuvarande mörkröda färgsättning är inte mer än 50 år gammal. Den tillkom vid en renovering 1949–51 då man ville knyta an till en romantisk föreställning om vasatiden. Uppsala slott fick därmed en färg som saknar historisk förankring, eftersom slottet var vitt under vasatiden och fram till branden 1702.

Återuppbyggnaden inleddes vid mitten av 1740-talet under ledning av Carl Hårleman, och det var då slottet fick sin nuvarande arkitektoniska utformning. Slottet avfärgades med en svagt rosafärgad puts med ljusst gråmålade rusticeringar och fasaddetaljer.

Då nu slottet åter står inför en genomgripande fasadrenovering är det aktuellt att fundera över vilken färg byggnaden ska ha i framtiden.

Rosafärgad puts har hittats på fasaden vid igensatta fönsteröppningar. Den analyseras nu för att eventuellt kunna klargöra vilka pigment som användes vid slottets färgsättning på 1700-talet. Samtidigt diskuteras frågan om kulörval grundligt i ett brett expertforum.

Priselönt ambassad i Vilnius.

Uppsala slott i rosa på 1760-talet.

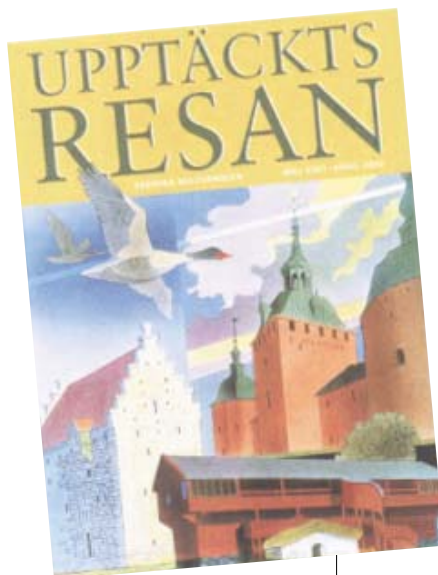
Kalk och hantverk

I augusti 1999 anordnade Nordiskt forum för byggnadskalk en konferens på Läckö slott för erfarenhetsutbyte mellan olika yrkesgrupper som arbetar med kalkbruk och kalkputs.

Sedan medeltiden och långt in i vår tid murades byggnader i huvudsak av tegel och kalkbruk, samtidigt som både material- och hantverkskunnandet var mycket stort. Efter 1950-talet blev kalk undanträngt av cement som är betydligt hårdare och som har visat sig vara dåligt anpassat till äldre murverk. Då man slutade tillverka kalkbruk medförde det därför stora problem för byggnads- och kulturminnesvården. Nu är intresset för hantverksmässig kalkframställning och murning med kalkbruk tillbaka och därför har Riksantikvarieämbetet samlat erfarenheterna från Läckökonferensen i en bok.

Boken som behandlar byggnadskalk ur både tekniska och ideologiska aspekter kan beställas från Riksantikvarieämbetet på deras hemsida:

www.raa.se

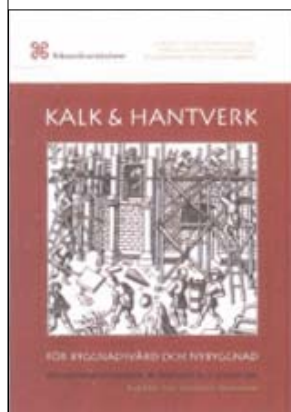
Årets Upptäcktsresa

Arkitektur är temat för årets upplaga av den kulturhistoriska turistguiden

Upptäcktsresan. Här berättas om arkitekturen och arkitekterna bakom många av våra offentliga rum från Skåne till Lappland.

Det 112 sidor tjocka magasinet innehåller mängder av resetips och dessutom en faktadel med adresser öppettider och utställningskalendrier till över 300 svenska sevärdheter.

Upptäcktsresan ges ut av Svenskt Kulturarv, en intresseorganisation med Statens fastighetsverk och Riksantikvarieämbetet som huvudmän och med stöd av Svenska Spel. Den finns att hämta gratis på museer, bibliotek och turistbyråer.

Lummig trädgård i Dakar

Sveriges nya ambassadörsresidens i Senegals huvudstad Dakar invigdes den 20 april i år. I juli förra året köpte Fastighetsverket på Utrikesdepartementets uppdrag en villa på Rue Martin Luther King i Dakar som bostad för den svenske ambassadören.

Villan - en putsad, vitmålad modernistisk villa på fyra hundra kvadratmeter i två plan - har under vintern förvandlats till ett representativt och funktionellt residens.

Representationsutrymmena ligger i bottenvåningen, där salongen fått behålla ett vackert marmorgolv. Övervåningens fem sovrum och matsalen har golv av ockrafärgade klinker. Badrum och kök har moderniserats och el- och vvs-installationer har bytts ut. I poolen utanför huset har mosaiken bytts ut och i trädgården har belysningen förnyats.

På den tre tusen kvadratmeter stora tomten finns en av Dakars lummigaste och mest välskötta trädgårdar - en perfekt miljö för svensk representation. Ambassadören i Dakar är ambassadör även för Kap Verde, Gambia, Guinea-Bissau, Guinea och Mali.

Arkitekt för Statens fastighetsverks renovering av byggnaden har varit Gunnar Åsell, arkitekt SAR.

Svenska ambassadörsresidenset i Dakar.

Några gamla brev

«Hos Högvälborne Herr Baron och Ståthållaren öfver Ullricsdahls Kongsgård: m:m: som allmänt känd med Ädelmod och Rätträdighet fördrifftar jag fattige och Ålderstegne Änka framkomma med min allra ödmjukaste anhållan ...»

Brevet från 1800-talets början, som inleds så underdånigt, är författat av snickaränkan Christina Pihl vid Ulriksdal och ställt till ståthållaren och överhovstallmästaren friherre Claes Rålamb. Det, och några andra svårtydda och rättättna brev, dök upp tillsammans med en gammal tidning och en lottsedel när man nyligen lyfte på några golvbräder i Ståthållarbostaden på Drottningholm.

Huset, som stått tomt efter att ha använts som magasin under många år, genomgår nu i Fastighetsverkets regi en fullständig renovering. På nedre vå-

ningen ska det bli läkarmottagning och på övervåningen bostäder.

Att sakta försöka stava sig igenom de gamla breven ger en känsla av direktkontakt och får människorna bakom orden att stiga fram. Claes Rålamb blev ståthållare vid Drottningholm 1794 och flyttade in i den nyinrättade ståthållarbostaden 1816, där han levde till sin död 1826.

Samtliga brev är adresserade till Rålamb men anslagen är olika och låter oss ana de olika roller han spelat för olika personer. Här finns de underdåniga rädda breven som skrapar med foten och ber om en ynnest. Här finns också glada brev som berättar om snöväder, svanar och älgar och som slutar: «... Adieu min nådiga pappa – Tusende hälsningar till Mamma från pappas Lydige son». Ett brev inleds med: «Min nådige Morbror! Sedan jag var

arrendator af Krägga, har jag ett lån ... stort 200 R Banco, ännu obetalt ...» Här anar man systersonens handsvettiga ängslan.

Att hitta meddelanden från gångna tider då man river och renoverar i gamla hus är långt ifrån ovanligt, men de ger varje gång samma svindlande känsla av närhet över tiden.

Hans Landberg

**Prenumerera på
SFV KulturVärden**

Mot en expeditions- och portoavgift på 200 kronor får du fyra nummer av SFV KulturVärden.

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.